

STYLISTIKA, ARGUMENTACE A AKADEMICKÉ PSANÍ

Praktická příručka pro práci v seminářích

Blanka Knotková-Čapková a kol.
Katedra genderových studií
Fakulta humanitních studií UK v Praze
2007

Publikace této příručky byla umožněna díky finanční podpoře evropského sociálního fondu a Magistrátu hl. m. Prahy (grant CZ.04.3.07/3.1.01./160.)

Stylistika, argumentace a akademické psaní

Praktická příručka pro práci v seminářích

Autorský kolektiv:

Blanka Knotková-Čapková (textová část, editace)

Hana Havelková (odborná redakce, doplňky k textové části)

Marek Skovajsa (příloha)

Předmluva a poděkování

Tato příručka vychází z mé více než desetileté zkušenosti vedení seminářů stylistiky a rétoriky zpočátku na Prvním obnoveném reálném gymnáziu v Praze 8, na Fakultě sociálních věd UK a posléze na Fakultě humanitních studií UK. Příklady studentských textů pocházejí ze seminářů FHS UK. Smyslem a cílem této příručky je stručně shrnout teoretické i praktické poznatky, které studujícím usnadní orientaci v zásadách čtení a studia odborných textů a vlastní písemné i ústní odborné prezentace.

Děkuji PhDr. Haně Havelkové, PhD., z Katedry genderových studií (dále KGS) FHS UK, za cenný odborný komentář s doplňky, včetně navržení logické a přehledné struktury celého textu.

Děkuji Markovi Skovajsovi, PhD., z Katedry Občanský sektor FHS UK, který sestavil Návod pro zpracování bibliografických odkazů při psaní diplomových a seminářních prací, uvedený v příloze. Jako citační normu jej nyní používají katedry OS FHS UK a KGS FHS UK.

Děkuji všem studujícím mých seminářů, bez jejichž interakce a zpětné vazby by tato příručka nevznikla.

BKČ

Obsah

1. Jak číst	
1.1. Úvodní otázka: „o čem text je“	3
1.2. O čem je odborný text: metoda konspektu (Hana Havelková)	5
2. Jak psát	
2.1. Stanovení tématu a názvu textu	7
2.2. Literatura: primární a sekundární prameny	9
2.3. Struktura textu (BKČ, HH)	10
2.4. Doporučený postup při psaní textu	13
2.5. Styl textu	13
3. Etická úskalí psaní odborného textu	
3.1. Co je plagiarismus (plagiátství)	16
3.2. Další rizika při psaní textu: manipulace čtenářem/kou	17
4. Druhy prezentace	
4.1. Odborný esej a odborná recenze	25
4.2. Ústní prezentace, řečnický projev	26
4.3. Diskuse	30
Závěr	43
Citovaná literatura	44
Další doporučená literatura	44
Příloha: Návod pro zpracování bibliografických odkazů při psaní diplomových a seminárních prací (Marek Skovajsa)	45

1. Jak číst

Metoda přesného, pečlivého čtení (angl. „close reading“) je nezbytnou průpravou pro vlastní přesné formulování textu, ať už v písemné či ústní podobě. Proto je na začátku této příručky zařazena část „Jak číst“, která se zabývá především specifikací hlavní myšlenky či myšlenek textu, rozlišením pojmů teze, argument a interpretace a konspektováním odborného textu jako studijní přípravy pro vlastní psaní.

1.1. Úvodní otázka: o čem text je

Na tuto otázku lze odpovědět několika způsoby. Nabízí se odpovědět tématem nebo některým z hlavních motivů.¹ Uvedme obecně známý příklad: pohádka o Červené Karkulce je o holčičce, která nosí červený čepček, je o napadení vlkem a záchraně myslivcem, apod. Taková odpověď je v podstatě *deskriptivní*, tj. u např. dějového textu popisuje děj, co se stalo, ale necharakterizuje ideu, poselství (*message*) textu. Pokud chceme na otázku, o čem text je, odpovědět ideou-poselstvím textu, pak při hledání této ideje / těchto idejí text *analyzujeme*; odpověď bude představovat naši **interpretaci** textu. Odpovědí / interpretací tedy může být více, což nemusí nutně znamenat, že jen jedna z nich je správná.

Příklad:

Zůstaneme-li u příkladu *pohádky o Červené Karkulce*, můžeme odpovědět na zmíněnou otázku např. následujícími způsoby:

- 1) text je o potrestané naivní zvědavosti;
- 2) o tom, že zlo působí nejen přímo, ale i lstí a podvodem, může se na první pohled jevit jako dobro;
- 3) o nebezpečí divoké přírody a jejím pokoření člověkem-mužem;
- 4) o posunu matriarchální pohádkové symboliky směrem k patriarchální;
- 5) o charakteristických vlastnostech mužů a žen: ženy jsou starostlivé (maminka), zvědavé a neposlušné (Karkulka), dobrácké (babička), muži jsou násilní a nebezpeční (vlk), nebo silní, stateční a ochranitelští (myslivec);
- 6) o vítězství dobra nad zlem.

¹ Pojmy „téma“ a „motiv“ zde používáme zjednodušeně, účelem je co nejsrozumitelnější sdělení a praktická návodnost. V literárně teoretické terminologii by samozřejmě bylo nezbytné specifikovat jejich různé významy a koncepty.

Ad 1) Naivní zvědavost personifikuje Karkulka: trhá kytičky v lese, i když měla jít rovnou cestou k babičce, jak jí maminka nakázala. Naivitu ukazuje fakt, že ve vlkovi nerozpozná nebezpečí. Didaktické poselství: být poslušný/á a prozíravý/á.

Ad 2) Vlk zde personifikuje zlo, jeví se napřed jako přátelský, tj. jedná se o zlo v převleku za dobro. Didaktické poselství: podobné jako předchozí, být prozíravý/á, nebýt příliš důvěřivý/á k cizím lidem (bytostem).

Ad 3) Divokou přírodu personifikuje vlk (divoké zvíře), nad ním vítězí člověk-muž myslivec. (Jedna z možností archetypální interpretace – vlk představuje archetyp divokosti, ne-řádu, myslivec archetyp řádu a civilizace.)

Ad 4) Takto interpretuje pohádku Erich Fromm v knize *The Forgotten Language* (1957, česky *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk*, 1999). Odkazem na matriarchát míní Fromm matrilineární posloupnost tří generací žen – babičky, maminky, Karkulky, což se výrazně liší od mladších patriarchálních pohádek o princích a princeznách, kde je posloupnost takřka vždy patrilineární (otec král a jeho syn/synové – nicméně, princezna hraje zpravidla roli statickou, je vysvobozována). Role protihráčů – zloducha (vlk – rozhodně to není vlčice) a hrdiny (myslivec) však jsou v Červené Karkulce už vyhrazeny mužům jako v pozdějších patriarchálních pohádkách. Myslivec je sice epizodní postavou, vyskytující se až v závěru příběhu v roli velmi účelové („deux ex machina“), bez něj by ale děj nedospěl ke zdárnému konci, je vysvoboditelem babičky i Karkulky. Frommova interpretace opět poukazuje k archetypům² z hlediska kulturního typu (matriarchát – patriarchát) i z hlediska genderového (role jednotlivých postav z genderového hlediska).

Ad 5) Soustředíme-li se na genderové interpretační hledisko, nabízí se další rozvinutí archetypální interpretace z hlediska vlastností, které jsou připisovány jednotlivým postavám. Ženské postavy: Babička (stará žena) je dobrácká, maminka (žena v produktivním věku) je starostlivá (pečuje o nemocnou babičku, nabádá k opatrnosti Karkulku), Karkulka (dívka) je roztomilá, zvědavá (až příliš), trochu neposlušná, naivně důvěřivá. Dvě z žen se stanou předmětem ohrožení a násilí, zachrání je muž, bez jehož pomoci by se neobešly.

² Pojem archetyp zde označuje pravzor, předobraz jednání. Zdrojem archetypů jsou v různých kulturách mytologické příběhy, z nichž mnohé přijaly pohádkovou podobu.

Mužské postavy: Vlk představuje typ lstivého zloducha, personifikuje násilí (archetypální konotaci v obrazu vlka představuje skutečnost, že své oběti pozře – takto symbolizuje ne-civilizovanou divokost). Myslivec představuje řád, sílu, řekněme statečnost (i když ve většině verzí pohádky s vlkem přímo nebojuje, ale rozpáře ho, když vlk spí, takže snad spíše chytrost), je to typ zachránce. Dvěma protihráči v konfliktu dobra se zlem jsou tedy mužské postavy, nikoliv postavy ženské, které jsou v tomto konfliktu pasivními objekty.

Ad 6) Nejvyšší míra abstrakce a obecnosti, jak vyjádřit poselství pohádky. Nijak ovšem nespécifikuje právě dotyčnou pohádku, naopak platí pro naprostou většinu pohádek jako žánru.

Interpretační chyba

Pluralita interpretací ovšem neznamená, že interpretace může být zcela libovolná. (Např. o pohádce o Červené Karkulce tvrdit, že její hlavní myšlenkou je zavraždění nebohého vlka zlým myslivcem). Základním požadavkem seriózní vědecké interpretace je, že musí být opřena o samotný text a vycházet z něho, musí sledovat koherentní vlastní metodologickou a argumentační linii. Interpretace tedy neznamená, že si člověk může o textu vymýšlet a vkládat do něho něco, co tam není. To lze v beletristické **parafrázi**, jejímž účelem už není analýza a interpretace samotného textu, ale využití textu nebo jeho částí k vyjádření jiného, nového poselství. Takové nové poselství může být i k původnímu textu kritické, může být jeho **kritickou subverzí**. Subverzí tohoto typu by tedy byla například de facto nová pohádka, v níž by vlk byl postavou kladnou a myslivec postavou zápornou, vlk by např. představoval odumírající divokou přírodu, kterou pohlcuje agresivní civilizace a trestá ji za projevy její (s prominutím lidojedské) přirozenosti.

1.2. O čem je odborný text: metoda konspektu

(zpracovala Hana Havelková)

U čtení odborného textu je rovněž třeba, než přistoupíme k jeho interpretaci, rozpoznat základní téma. Někdy bývá sděleno v názvu, název však může také vyjadřovat již hlavní poselství nebo závěr. Dále je třeba identifikovat základní **teze** a **argument**. Téma, teze a argument prostudovaného odborného textu zachycuje **konspekt**. Pořizovat konspekty je užitečné např. pro rychlou pozdější orientaci v hlavních bodech prostudovaného textu i v průběhu studia pro důkladnější ujasnění – písemná for-

mulace vždy nutí k důkladnějšímu specifikování a precizování. Ujasnit si rozlišení, co je teze a co argument, se hodí později i při koncipování vlastní práce.

Teze není totéž co **téma**. Teze představuje již určité stanovisko k tématu, určité tvrzení o něm, tj. o problému nebo jevu, který chceme zkoumat. Téma často představuje soubor tezí, které něco spojuje.

Uvedme jako příklad kapitolu z knihy *Frauen in der Soziologie* (Ženy v sociologii, T. Wobbe/C.Honegger, 1998) s názvem „Ženy v kognitivní a institucionální tradici sociologie“. V tomto případě je **téma** přesně vystiženo v názvu kapitoly. Tezí je v kapitole více – např.: příspěvek žen ke kognitivní tradici oboru byl zneviditelněn; rekonstrukce působení žen v sociologii mění sebetematizaci a definici oboru; existuje vazba mezi typem působení žen v oboru a obecným postavením žen v dané společnosti a době – lze najít i další.

Argument je jakýkoli způsob či postup, jakým je teze zkoumána a dokládána nebo vyvracena. V našem případě dokládají autorky své teze empiricky, na historio- grafickém materiálu, z něž rekonstruují život a sociologické dílo zkoumaných žen. To konfrontují s kanonizovanými dějinami sociologie, aby ukázaly míru „zatajení“ existence těchto socioložek. Poskytují tak argument pro tezi, že ke zneviditelnění skutečně došlo. Jiný argument dokládá tezi o významném přispění žen ke kognitivní tradici sociologie – spočívá v přesném vypreparování novátorských témat i metod, jež tyto autorky používaly, a opět také jejich konfrontací s tématy jiných sociologů, vesměs mužů. Sledovat v textu argument je zásadní pro věrohodnost jednotlivých tvrzení a potažmo celých teorií. Celý vědecký provoz lze v podstatě shrnout do dvou principů: dokazování a ověřování. Každý vědec/kyně musí neustále usilovat o dostatečné dokázání svých tvrzení tak, aby kolegové/yně mohli ověřit, jak k daným tvrzením dospěl/a. Sledováním argumentu se tedy zajímáme o to, jak autor či autorka k daným výsledkům vůbec dospěli a zda byl jejich postup v pořádku. Ještě jinak řečeno: zjišťujeme, zda tvrzení skutečně **vyplývají** z doloženého.

2. Jak psát: odborný esej, seminární práce, magisterská práce

2.1. Stanovení tématu a názvu textu

Téma eseje (např. seminární práce) může být zadáno přesně. Pokud tomu tak není a autor/ka má v jeho zpracování určitou volnost, je třeba věnovat pozornost následujícím otázkám:

- 1) jaký je předpokládaný **rozsah** textu;
- 2) jaký je **časový plán** odevzdání;
- 3) nakolik je téma pro autora/ku zcela **nové**, nebo je už má **částečně zpracované**;
- 4) nakolik je k dispozici **odborná literatura**, z níž bude text čerpat;
- 5) zda už téma **někdo zpracovával**;
- 6) zda se má jednat o **teoretickou** či **empirickou** práci.

Ad 1) Od rozsahu se odvíjí vymezení tématu z hlediska jeho šíře. Je-li např. vymezený rozsah 8-10 stran (jedná se o seminární práci), je třeba téma maximálně zúžit, aby bylo ve vymezeném rozsahu vůbec zpracovatelné. Pokud chci psát např. literární analýzu textu, zvolím i délku textu úměrnou rozsahu analýzy. Pro seminární práci uvedeného rozsahu se jako optimální jeví analýza povídky nebo novely, pokud by šlo o delší text (román), pak je dobré se soustředit jen na jeho část nebo na určité hledisko analýzy, resp. vybrat si jednu metodu analýzy (např. obsahovou, archetypální, psychoanalytickou, genderovou, apod.). Název by pak měl přesně reflektovat záběr textu, tedy např. „Genderová analýza hlavních postav v Kunderově *Žertu*“, nikoliv nazvat esej „Literární analýza Kunderova *Žertu*“ a předložit pak jen genderovou analýzu hlavních postav; *vyučující* či *oponent/ka* pak může vytknout textu vše, co v něm chybí a co by v něm vzhledem k formulaci názvu být mělo.

Ad 2) Časový plán má vliv na vymezení tématu z hlediska praktických možností: je-li na zpracování krátká doba, je vhodné zvolit téma, o němž už autor/ka něco ví, něco přečetl/a, další potřebná literatura se dá snadno sehnat apod. Pokud tlačí čas, je opět nutné vymezit téma co nejužěji.

S časovým plánem pak souvisí časový rozvrh: i pokud je na zpracování „dost času“ (nikdy ho není dost), je dobré začít co nejdříve, aby zbyl časový prostor na zapracování připomínek vyučující/ho, dohledávání chybějících odkazů, důkladnou autoredakci a závěrečné stylistické sjednocení textu.

Ad 3) Je-li téma zcela nové, je riskantní je zvolit, pokud je na zpracování málo času. Na nové téma bude také třeba načíst spoustu odborné literatury – i když ji pak autor/ka všechnu nepoužije, pro znalost kontextu to ale bude nutné, z textu je vždy patrné, zda autor/ka zde použil/a vše, co ví, nebo zda text skrývá hlubší znalosti, o něž by mohl být dále rozvíjen.

Ad 4) Hledisko pragmatické, ale podstatné. Není-li potřebná literatura k dispozici, pak je třeba více času, aby si ji bylo možné např. vypůjčit či objednat ze zahraničí; v některých případech to stejně nebude možné bez návštěvy příslušné oblasti (příklad: budu-li potřebovat jako zdroj svého výzkumu bangladéšské noviny, které nejsou na internetu, apod.).

Ad 5) Pokud už téma zpracovával někdo přede mnou, neznamená to, že je nemožno zpracovat já, musím ale prostudovat předchozí práce, a pokud z nich budu čerpat, musím je náležitě citovat. I pokud chci téma pojmout zcela odlišným způsobem, je vhodné na předchozí práce alespoň odkázat (tím mj. ukazuji, že o nich vím). Stejně téma lze zpracovat mnohými způsoby – mohu se zaměřit na dílčí aspekt, mohu použít jinou metodu zpracování, mohu nabídnout odlišnou interpretaci, mohu komparovat, sumarizovat a okomentovat dosavadní studie na dané téma. Pokud ovšem pouze sestavím dohromady poznatky autorů/ek předchozích textů na dané téma a nic nového k tomu nepřidám, jedná se o **kompilaci** (v případě, že správně cituji a odkazuji), nebo o **plagiát** (v případě, že neodkazuji a text vyvolává dojem, že prezentuji své vlastní myšlenky). Kompilace může být přijatelná např. na bakalářském studiu, pokud to takto vyučující stanoví. Plagiát je nepřijatelný kdykoliv a kdekoliv z hlediska profesionálního i etického.

Ad 6) Zkušenosti ukazují, že pro dobrou **teoretickou** práci je zapotřebí jak určitých předpokladů (nadání), tak určitých zkušeností s kritickou prací s texty. Výkon totiž v tomto případě vychází z výborného logického myšlení, schopnosti rozlišovat mezi pojmy, schopnosti práce s argumenty atd. Může zde existovat vážné úskalí, že bude vytvořena víceméně mechanická kompilace z různých textů, což je výkon nevalné hodnoty. **Empirická** práce má tu výhodu, že i např. studující nižšího (bakalářského) stupně nebo studující zaměření čistě prakticky, jimž teoretické vyvozování činí jisté problémy, mohou vyprodukovat odborně přínosné poznatky. Měli by si nadto osvojit některou z vědeckých metod a technik, které použijí i později. Je však třeba upozornit, že ani empirická práce nesmí postrádat teoretickou část, ta v ní má však

jiný status než v práci čistě teoretické. V empirické práci má teoretická část sloužit zejména k tomu, aby byl ze stávajících teorií k danému tématu získán soubor tezí (důležitých myšlenek či poznatků), o něž se bude opírat empirická část, tezí, jež rozšíří spektrum aspektů problémů, jichž si autor/ka bude všimnout.

Otázka originality

Clanchy a Ballard ve svém učebním textu *How to Write Essays* (1993) velmi případně zdůrazňují, že (zejména u studentského eseje) nespočívá originalita zpravidla v prezentaci objevných faktů, ale v novém úhlu kritického pohledu, z něhož je téma zpracováno – např. je nově koncipováno, je vyzdvižen dosud marginalizovaný aspekt, známé téma je pojednáno metodou, jíž dosud nebyla v jeho kontextu věnována pozornost (např. metodou genderové analýzy), apod.

2.2. Literatura: primární a sekundární prameny

Primárním pramenem je míněn text, který analyzuji.

Příklady:

- u analýzy rozhovorů (sociologické, psychologické, diskursivní ...) přeepsané rozhovory;
- u literárního rozboru analyzovaný text (povídka, báseň, ...);
- u historické analýzy dobové dokumenty (archivní materiály, dobový tisk, ...);
- u analýzy z oboru médií periodika za zvolené období, rozhlasové či TV pořady; atd.
- někdy se však i odborný text může stát primárním pramenem, pokud z něj učiníme předmět analýzy: můžeme např. některou z metod textové analýzy zkoumat sexismus v současné sexuologické literatuře. Rozhodující tedy je, jaký status má daný text v našem výzkumu.

Sekundárním pramenem je odborná literatura, která téma analyzuje (nový text, na němž autor/ka pracuje, se do této kategorie také zařadí). Je nezbytné obeznámit se s předchozími analýzami, abychom neobjevovali již objevené. S jejich koncepcemi a závěry bychom se pak měli ve vlastním textu kriticky vyrovnat.

Rešerše

Na zadané téma si uděláme rešerši, od existence internetu je tato práce velmi usnadněna prací s vyhledávači. K důkladné analýze ovšem internetové vyhledání nestačí, nejsou-li na něm k dispozici i samotné texty. Jednotlivé texty je třeba alespoň prolistovat (metoda „rychločtení“, viz níže), v každém případě musím vědět předem, o čem pojednává text, který plánuji využít pro svou práci jako zdroj.³

2.3. Struktura textu

Klasická struktura odborného textu by měla obsahovat **úvod**, **hlavní stať** a **závěr**, plus **odkazy** a **použitou bibliografii**. V **úvodu** je zpravidla vysvětleno, proč bylo dané téma zvoleno (např. je dosud nezpracované, zpracované, ale nikoliv ze zvoleného úhlu pohledu, je kontroverzní, a proto chce autor/ka přispět do odborné diskuse, apod.). Dále by měla být v úvodu představena teoretická východiska a použité metody práce a širší kontext problematiky, do níž je zvolené téma zasazeno. V úvodu je také vhodné nastolit základní výzkumné otázky.

Možností, jak otevřít text, je více. Tradiční otevření je výše popsáno, zahajuje lineární odvíjení argumentu. Je však možno začít i atraktivnějším způsobem – např. „uprostřed děje“, *in medias res*. Není důvod, proč by třeba zpráva o terénním výzkumu nemohla začít nevšední či vtipnou příhodou, která čtenáře/ky navnadí. Literární analýza zase může začít prezentací dvou kontroverzních citátů, vztahujících se k tématu, které nastolí analyzovanou problematiku z neobvyklého úhlu. A tak dále.

V úvodu či na začátku první kapitoly je velmi vhodné uvést a objasnit **klíčové pojmy**, s nimiž hodlá autor/ka pracovat. Tytéž pojmy mohou mít totiž různý význam a konotace jednak podle oborového zaměření, jednak podle kulturního či historického kontextu. *Příklad:* Pojem „nacionalismus“ nebude mít jistě stejný význam v historické analýze o českém národním obrození, v literárně vědné analýze literatury nacistického Německa, v politologické analýze separatistických hnutí v EU, v kulturologické analýze indického modernismu nebo v genderové analýze role žen ve vysoké politice v zemích Latinské Ameriky. Je tedy třeba přesně vymežit především oborový a kulturní rámec pojmu, v širším smyslu jeho *kontext* a *lokaci*.

Hlavní stať je (u delšího textu) zpravidla rozdělena do kapitol, případně podkapitol. Strukturování kapitol odráží zvolenou metodu induktivní (od zvláštního k obecnému,

od příkladu k formulaci teze) nebo deduktivní (opačný postup). Linie argumentu by se měla vyvíjet, gradovat. K tomu slouží mj. útvar *odstavce*: v zásadě by měl jeden odstavec obsahovat jednu hlavní myšlenku, kterou navazuje na odstavec předcházející a rozvíjí jej, a předjímá odstavec následující. Klíčové jsou první věty odstavců – podle nich by u dobrého textu měl/a čtenář/ka poznat, o čem odstavec bude. Odstavce velmi pomáhají přehlednosti a rychlejší orientaci v textu; je-li text takto strukturován, umožňuje při studiu např. metodu „rychločtení“ – přeskakování⁴ kvůli základní orientaci v textu, podle níž lze poznat, zda je potřebné číst důkladně celý text nebo jen některé jeho části.

Výše řečené platí o klasické *lineární struktuře* vývoje textu. Pokud autor/ka zvolí metodu jiné strukturace – např. strukturu mozaiky, strukturu kruhu apod., je to volba netradiční, a tudíž náročnější z hlediska autorského i čtenářského. Volba netradiční struktury ovšem musí být zřejmým záměrem, nikoliv „z nouze ctností“, tj. výmluvou, pokud text nedokázal udržet koherentní linii. Takový text lze pak charakterizovat jako *fragmentický*.

U odborného textu je užitečné, aby byla hlavní stať **dále členěna** na kapitoly či oddíly „Stav výzkumu“, „Teoretická východiska“ a „Analytická část“. **Stav výzkumu** nemusí být popsán příliš rozsáhle, významným způsobem však čtenáři/ce zprostředkovává informaci, zda se jedná o téma nové, jak velkému zájmu odborníků/ic se těší, jaký je dosavadní stav poznání dané problematiky, a zejména v jakém bodě autor/ka práce na své předchůdce/kyně navazuje. Touto kapitolou se v podstatě předchází „objevování Ameriky“ – autor/ka by neměl/a nevědomky dublovat již vykonanou práci. Dalším přínosem této kapitoly je, že si autor/ka rozváže do jisté míry ruce pro teoretickou kapitolu, kde se již zaměří pouze na myšlenkové struktury a koncepty. **Teoretická část** by měla směřovat k formulaci nosných konceptů, jakýchsi ohnisek pozornosti při vlastním výzkumu.

Analytická část musí začínat popisem metody s odkazy na autory/ky dané metody nebo přístupů, a popisem výzkumné techniky – výzkumného procesu vůbec. Nesmí chybět postup při výběru vzorku a popis vzorku (platí to nejen u respondentů/ek, ale i u textů). Důležitá je také *reflexe použité metody*, její úskalí, a také reflexe zkušeností z vlastního výzkumu. To vše posiluje argument, o němž byla řeč výše: umožňujeme svým čtenářům/kám ověřit cestu, jíž jsme dospěli ke svým zjištěním a závěrům. V analytické části vlastně provádíme argument. Tezi/teze je možné dokládat logicky (u teoretické práce), u empirické práce kvantitativně, s použitím statistik, nebo kvalitativně, s použitím textů nebo výroků. Pokud zvažujeme mož-

³ Vypadá to jako samozřejmost, truismus, zkušenost ale ukazuje, že tomu tak není.

⁴ Clanchy a Ballard používají výraz „skimming“ (str. 24 a dále).

nosti argumentace ve vlastní práci, vždy je třeba předem rozvážit, zda materiál, který použijeme, je ve vztahu k dané tezi *relevantní*, zda bude mít *výpovědní hodnotu* (může se stát, že bude ve skutečnosti vyprávět o zcela jiné tezi nebo dokonce tématu). Součástí argumentu je **interpretace** získaného materiálu, interpretací vyvozujeme zobecňující poznatky. Nesmíme ovšem do materiálu svévolně vkládat a „nalézat“, co v něm není, nebo nepřipustně zobecňovat, měli bychom pracovat s hypotézami, které jsme si vytvořili v teoretické části (viz výše, interpretační chyba).

Důležité upozornění: téma, teze a argument musí být ve vzájemném vztahu, musí na sebe *funkčně* navazovat. Všechny uvedené volby je třeba učinit *před* vlastním započítím práce (jde pak mnohem lépe od ruky!), ale zároveň je neustále upřesňujeme a většinou i poněkud měníme *v průběhu* zpracování. Je to přirozené a správné, práce s materiálem vždycky přináší nutnost dále ujasňovat problém, dále rozložit některé pojmy či kategorie apod.

Poznámka: Místo schématu „téma-teze-argument“ můžeme stavět na schématu „**otázka-odpověď**“. Jedná se o jednu a tutéž věc: o jasnou formulaci výzkumného úkolu a zvolení adekvátních prostředků jeho řešení.

Závěr by měl sumarizovat, k čemu text dospěl, neměl by už ale obsahovat zcela nové informace, neobsažené v hlavní stati. Měl by se vyjádřit k otázkám stanoveným v úvodu. Jistě to neznamená, že by všechny musel vyčerpávajícím způsobem a jednoznačně zodpovědět; může být např. uvedeno, že některé odpovědi by vyžadovaly další výzkum, a naznačit jeho směr.

Pokud je text rozsahem kratší (a zejména je-li určen širší čtenářské veřejnosti), je dobré soustředit se na závěrečnou větu – **pointu**, která podtrhuje jeho vyznění; může být i provokativní, polemická, vtipná, atd., odborná kvalita textu nespočívá v tom, že se bude bát ozvláštňení a osvěžení, že bude suchopárný a nezáživný.

Odkazy a bibliografie:⁵ Základní poučkou je, že vše, na co se v textu odkazuje, musí být uvedeno v bibliografii na závěr textu, a na každý titul uvedený v bibliografii musí být v textu alespoň jeden odkaz (zejména na tento druhý požadavek studentské práce často zapomínají). Pokud odkazují na publikaci jako celek, zabývající se určitým tématem, stačí, uvedu-li v odkazu rok vydání (např. Nussbaum, 2000). Pokud ovšem odkazují na konkrétní místo v textu, je třeba uvést v odkazu i stránku/y (Nussbaum, 2000: 74-75). Pokud přejímám celé věty nebo části vět, je nezbytné dát je do uvozovek. V takovém případě je nezbytné uvést i přesnou stránku/y.

⁵ Podrobná citační norma, používaná po dohodě na některých katedrách FHS UK, je uvedena v příloze.

2.4. Doporučený postup při psaní textu

- 1) stanovení tématu a časového plánu práce;
- 2) sběr odborné literatury na základě doporučení a vlastní rešerše, případně její konspektování;
- 3) vytvoření pracovní osnovy textu (bude se pravděpodobně modifikovat);
- 4) sepsání prvního hrubého náčrtu – není třeba začít úvodem, úvod se mnohdy píše až nakonec;
- 5) precizování textu a jeho finalizace, dohledávání odkazů a úplných bibliografických údajů;
- 6) konečná redakce textu – nejméně trojí čtení: při prvním se soustředím především na věcnou stránku (faktologická správnost, linie argumentu, text má zamýšlené vyznění), při druhém na stránku stylistickou (jasnost, přehlednost, srozumitelnost, návaznost), při třetím na pravopisnou a technickou (chyby a překlepy); je velmi užitečné dát text přečíst druhé osobě a získat tak zpětnou vazbu.

U studentských prací je nezbytné průběžně konzultovat text ve všech stadiích vývoje. Klíčová je zejména konzultace při volbě tématu, volbě odborné literatury a při prvním náčrtu celého textu.

Konzultace jsou v zájmu studujících, jsou jejich právem, ale jsou i povinností vyučujících. Pokud studující nekonzultuje, nemůže se divit, je-li práce ohodnocena negativně. Pokud vyučující odmítne konzultaci a poté na práci např. napíše zdrcující posudek, je to oprávněný důvod ke stížnosti.

2.5. Styl textu

Orientace na čtenáře/ku:

Základní otázkou zde je, pro koho je text určen, tj. kdo jsou potenciální čtenáři/ky. Je-li text určen a) pro širší veřejnost, je styl **publicistický** nebo **populárně naučný**. Znamená to, že je třeba téma napřed představit, nepočítat s jeho čtenářskou znalostí. Důraz je kladen na přehlednost a srozumitelnost a zřetelně vystupující hlavní myšlenku/y. V žádném případě to ovšem neznamená, že by v publicistickém textu neměl/a autor/ka přiznávat zdroje! *Přejímá-li myšlenky či pojety tématu někoho jiného, musí svůj zdroj jmenovat i v publicistickém či populárně naučném textu.*

Publicistický styl by neměl pracovat s větší mírou digresí (odboček), měl by jasně sledovat hlavní linii argumentu, nepoužívat dlouhá složitá souvětí, příliš mnoho cizích slov a výrazně knižních obrátů.

Je-li text určen b) pro odbornou veřejnost, předpokládají se u čtenářů/ek vstup-

ní znalosti o tématu, které už není třeba v textu vysvětlovat. Styl textu je **akademický**, což znamená, že pracuje s teoretickými východisky, používá vědeckou metodu, uvádí použitou bibliografii (v rozsahu přiměřeném tématu) a průběžně na ni odkazuje.

Clanchy a Ballard (op. cit.) uvádějí tato specifika akademického stylu: [akademický styl je] „objektivní, racionální, intelektuální a analytický“ (str. 78). Pojem „objektivní“ ovšem nijak neproblematizují, což je poněkud pozitivistické východisko. Dle mého názoru zde byl výstižnější pojem „vyvážený“ – v tom smyslu, že bude např. u kontroverzního tématu dán spravedlivý prostor různým názorům a argumentům, nebudou některé zamlčeny, zkráceny, představeny v neúplné podobě či vytrženy z kontextu. Pojem „objektivní“ totiž může oprávněně budit skeptickou reakci – každý/á autor/ka je determinován/a svou *lokací* (např. kulturním kontextem, názorovými východisky, oborovým zaměřením, nehovoříme-li přímo o determinacích mocenských), je tedy více než sporné, zda je naprostá „objektivita“ vůbec možná.

Další specifikace čtenářského publika mohou být charakterizovány věkem (např. text pro děti, i populárně naučný, bude vyžadovat více názorných a atraktivních příkladů, příklady jsou důležitou součástí i textů pedagogických obecně), oborem (např. je-li odborný text určen pro čtenáře/ky mého vlastního oboru, nebo pro odborníky/ce i z oborů jiných), interním prostředím (např. seminární práce může obsahovat i otázky, které budou následně předmětem konzultace, ale které by v dané podobě neobsahoval text odevzdaný k publikaci), apod.

Nejčastější stylistické chyby studentských prací:

- zkratkovité vyjadřování: mylně předpokládám, že co je jasné mně, bude z textu jasné i čtenáři/ce;
- vágní, příliš obecné vyjadřování: např. nadužívání výrazů typu „mnozí autoři říkají...“ – kteří konkrétně? Pod takovými vyjádřeními se často skrývají konkrétní neznalosti;
- text je fragmentický – mate rozlišení mezi podstatnými sděleními a nepodstatnými či vynechatelnými detaily, vytrácí se linie argumentu;
- nedostatečné členění do odstavců;
- příliš dlouhé věty, občas na hranici srozumitelnosti;
- nejednotnost stylu – míšení výrazů knižních až archaických s hovorovými až nespi-sovnými;
- klišé: do odborného textu by patřit neměla, leda jako záměrné použití v nadsázce (charakterizují publicistický styl horší úrovně);
- vyšinutí z větné vazby: čeština neumí spojovat substantiva s různými předložkami

jako např. angličtina, brání tomu mluvnické pády. Zatímco v angličtině lze říci „before and after supper“, v češtině je chybná vazba „před a po večeři“, správně je „před večeří a po večeří“ (varianty: před večeří a po ní, před večeří a poté, atd.).

Nejčastější pravopisnou chybou je jednoznačně **nesprávná interpunkce**. Potíže činí zejména oddělování vložených vět po obou stranách. Příklad: „Kniha, kterou jsem právě prostudovala, byla zadána k souborné zkoušce.“ Dalším problémem jsou přechodníky; tomu se lze ale snadno vyhnout a raději je nepoužívat, nemám-li jistotu, v dnešní češtině je přechodník ostatně už archaickým útvarem.

3. Etická úskalí psaní odborného textu

3.1. Co je plagiarismus (plagiátství)

O plagiát se jedná v následujících případech:

- opíší práci někoho jiného a podepíší ji svým jménem (nejhrubší forma plagiarismu – u studentských prací důvod k disciplinárnímu řízení, případně vyloučené ze studia);
- parafrázuji text někoho jiného (neopisují sice doslova, sem tam vynechám či přeformuluji větu, nicméně při pozorném čtení je zřejmé, že jde o tentýž text);
- neuvedu v odkazech a bibliografii zdroj, z něhož čerpám informace, myšlenky, závěry;
- odkážu na tento zdroj jen v některých případech, kdy z něj čerpám, v některých nikoliv;
- přejímám doslovně části textu (byť třeba velmi krátké) a neuvedu je jako citát v uvozovkách a s odkazem;
- sice na zdroj odkazuji, ale můj text se skládá více s citací než z vlastních myšlenek: tento případ sice není plagiátem v pravém slova smyslu z hlediska etického, jedná se nicméně o nepůvodní, nekvalitní a zbytečný text (poskládat vlastní text z citátů někoho jiného by uměl každý).

Rizika nezamýšleného plagiarismu:

- [autor/ka] se domnívá, že stačí odkazovat v případě pasáží informativní povahy či faktografických údajů, nikoli v případě myšlenek a závěrů (nestačí, že já si to „myslím také“, že s jiným autorem/kou souhlasím);
- okopíruje z jiného textu jeho strukturu – zdánlivě není na co odkazovat;
- píše text (publicistický či populárně naučný), v němž není bibliografie a nejsou odkazy – i zde je nezbytné uvést zdroje, které poskytly myšlenkové vedení, v tomto případě je jmenujeme přímo v textu (např. „jak uvádí XY v knize ...“).

Kdy není třeba odkazovat:

- jedná-li se o všeobecně známou skutečnost („Univerzita Karlova byla založena v roce 1348.“);
- sám/sama se tématem výzkumně zabývám, mám o něm znalosti získané před

čtenbou dotyčného zdroje, už jsem o tématu dříve publikoval/a – v tom případě samozřejmě uvádím zdroje, pokud z nich něco přejímám nebo pokud s nimi polemizuji, není ale už nezbytné odkazovat při prezentaci základních faktů týkajících se tématu.

3.2. Další rizika při psaní textu: manipulace čtenářem/kou

Většina textů chce čtenáře/ky přesvědčit o svých závěrech – jejich relevantnosti a správnosti. Je ovšem rozdíl mezi přesvědčováním na základě *vyvážené a vědecky podložené argumentace*, a *manipulací*. Manipulace může být otevřená nebo skrytá. *Otevřená manipulace* prezentuje přímo nepravdivé informace, je tedy snazší ji odhalit. *Skrytá manipulace* nemusí být zřejmá na první pohled a nemusí být ani vědomá či záměrná. Jsou pro ni charakteristické následující postupy:

- **aprioristické hodnocení:** závěr je předem připravený, problematika se nezkoumá porovnáváním argumentů, neanalyzuje se;
- **účelová selektivnost:** zamlčování faktů, které se nehodí pro plánovaný závěr, a používání jen těch, které jej podporují;
- **generalizace:** vybraný příklad, který podporuje kýžený závěr, je zobecněn a prezentován jako typický, aniž by byla jeho typičnost prokázána (např. statistikou, výzkumem, odkazy na odbornou literaturu);
- **simplifikace:** souvisí s účelovou selektivností – fakta se zjednoduší, aby z nich vystoupily jen některé informace;
- **vytržení z kontextu:** věta či část textu je přenesena do nového kontextu, v němž nabývá jiného významu, než byl kontext původní;
- **demagogie:** logická chyba v řetězci vyvozování (může být záměrná i bezděčná);
- **znehodnocení názoru protivníka:** nesouhlasný názor je zkreslen, zjednodušen, některý detail je zaměněn za podstatnou tezi či naopak, protivník je osobně napáden a znehodnocován;
- **záměna hodnotícího názoru za fakta:** charakteristika, která představuje jen jeden z možných názorů na problematiku, jednu z možných interpretací, je čtenářům/kám podsouvána jako obecně platná skutečnost či pravda;
- **stereotypizace:** se stereotypy různého typu se pracuje jako s „přirozeností“, daností;
- **jazykový sexismus:** v každém jazyce má svá vlastní specifika,⁶ v češtině je pro ni

⁶ O jazykovém sexismu podrobněji, viz např. Renzetti, Curran, 2003, kapitola „Velcí komunikátoři: jazyk a média“, str. 173-211. Cf. též Valdová, 2004.

charakteristické generické maskulinum,⁷ které ženy v textu zneviditelňuje a podporuje falešnou univerzalizaci *mužské=lidské, ženské=specifické*.

Příklad z ústavy: „Všichni občané jsou si rovni.“ (Otázka: občanky také?)

Hypotetický příklad: Srovnajme následující dvě zrcadlové věty a zvažme, zda považujeme jejich výskyt za stejně reálný: a) „Pracovníci Kuneš, Petráková a Svobodová se dostaví k řediteli.“ b) „Pracovnice Petráková, Svobodová a Kuneš se dostaví k řediteli.“ Dle mého názoru je první věta zcela běžná (včetně skutečnosti, že ve výčtu je muž uveden první, ač je žen více), druhá působí komicky – Kuneš, „znehodnocený“ zařazením mezi „pracovnice“, by se velmi pravděpodobně stal terčem vtipů svých kolegů.

K projevům jazykového sexismu patří podle Renzetti a Currana (str. 174) tzv. *sémantická derogace* (znehodnocování významu termínů spojených výhradně se ženami, s nímž souvisí časté přepisování sexuálních konotací), což přispívá k vytváření obrazu žen jako bytostí ve srovnání s muži méněcenných.

Na tato nebezpečí je třeba si dávat pozor jak při čtení – sledování argumentu, tak při psaní – budování argumentu, tedy v procesu dokazování i ověřování. Obojí slouží zdravému stavu vědy a komunikace obecně.

Příklad 1 – manipulace v reklamě:

Typickými příklady manipulativních textů jsou reklamy, ale i zde mohou existovat a existují výrazné rozdíly. Seriozním i účinným způsobem, jak zapůsobit, je u reklamy například zdařilý vtip,⁸ méně seriózní je tupení konkurence. Reklama v prvním plánu manipuluje spotřebitele/ku, aby si nabízené zboží koupil/a, což se dá očekávat; skrytě ovšem může v druhém plánu manipulovat i jiným způsobem, což lze odhalit analýzou symbolů, metafor, přirovnání a obecně obraznosti (figurativnosti), již používá. Případy dvou reklamních textů, skrytě manipulujících z hlediska genderové stereotypizace, představují následující dvě ukázky, doplněné studentskými rozbory.⁹

7 V tomto textu volíme ukázkově jako jednu z možností, jak řešit problém generického maskulina, téměř ve všech případech lomítko mezi oběma rody (čtenáři/ky), na několika místech vypsání obou rodů (autor či autorka). Nejčastějšími námitkami proti této formě je prodloužení textu, nezvyklost úpravy, oslabení plynulého toku textu (uvádím zde námitky formální, ne ideové). Otázka, jak se vypořádat s tímto problémem ve vlastním textu, je volbou každého autora a každé autorky. Autor Přílohy tohoto textu např. generické maskulinum užívá, editorka to respektuje.

8 Neuvádím zde příklady, aby tento text samotný nepůsobil jako skrytá reklama.

9 Tyto rozbory byly prezentovány v rámci mých seminářů v letech 2005 a 2006.

Rozbor I (Seminář Stylistika, argumentace a akademické psaní, KGS FHS UK, zimní semestr 2006)

Znění textu:

1. leden 2007: Přichází zúčtování

V branži oprav autolaků to poslední dobou pořádně vře: od ledna vstupuje v platnost nový „ekologický“ zákon resp. vyhláška č. 509/2005 Sb. Kdo nepřešel na nové technologie s nízkým obsahem VOC, může do konce letošního roku jen zpracovat materiály neplnící zmiňované normy a pak zlikvidovat nejen jejich zbytky, ale vlastně i celou provozovnu.

Výše uvedený text je nadpisem a úvodním slovem k článku, který vyšel v listopadovém čísle časopisu Autoprofi. Tento text jsem si zvolila z důvodu, že pracuji v oblasti automobilového průmyslu, konkrétně autoopravárenského lakování a v uvedeném textu jsem byla schopná jednoduše objevit nepravdivé a manipulující prvky.

Úvodní slovo, a poté i celý na úvodní slovo navazující článek, hovoří o novém zákoně, který vstupuje v platnost 1. ledna 2007 a který se týká autolakoven a provozoven zpracovávajících autoopravárenské materiály, které dle slov autora článku nebude již možno po 1. lednu 2007 používat. Článek zmiňuje ale pouze část zákona, nemluví již o dodatku, který v rámci legislativy k tomuto zákonu přináležel a přináší s sebou řadu výjimek, které v podstatě umožňují za jistých podmínek výše zmiňované materiály používat i po 1. lednu 2007. Jedná se o neúplné a nesprávné vyložení zákona. Dle mého názoru je tento fakt zamlčen záměrně a má čtenáře neznalého celé právní problematiky podnítit k tomu, aby se připravil, zlikvidoval staré a včas zakoupil nové a vhodné materiály, které jsou dále „nenápadně“ inzerovány nejen u obrázků v daném článku, ale i na jiných místech časopisu. Zároveň za manipulující prvek považuji záměrné používání emotivních vyjádření – např. „v branži to pořádně vře“, „...může zlikvidovat i celou provozovnu“, která mají za cíl zalarmovat čtenáře k akci a nákupu. Již sám nadpis je dosti silný – „přichází zúčtování“.

Informace v článku podané jsou zkreslující, neúplné a matoucí a cílem celého textu je dle mého mínění čtenáře zmást a hlavně podnítit k nákupu produktů v časopise inzerovaných.

•••

Rozbor II (Seminář Úvod do magisterského studia, KGS FHS UK, ZS 2005)

Dvě ukázky (Zima patří ženám, Žhavé módní trendy – zima může začít) jsem vybral z reklamního magazínu zaměřeného na podporu lyžařské turistiky v Rakousku: Winter – Speciál 2005/6, zimní magazín, příloha Mladá fronta Dnes, vydavatelství Kleine Zeitung, Rakousko

Zima patří ženám

Lyžařský průmysl konečně objevil ženy! Lyže jsou speciálně uzpůsobeny pro dámský styl jízdy, lyže, boty a doplňky mají přihlížet ke specifickým požadavkům něžného pohlaví. Fisher vyvinul ve spolupráci s ženským týmem odborníků řadu Vision, která se přizpůsobila speciálním anatomickým vlastnostem ženy. Díky frézovanému dřevěnému rámu se podařilo snížit váhu lyží o 15% a zároveň tím zajistit i jejich větší stabilitu. Za absolutní vrchol můžeme klidně označit model Vision Onyx. Tato lyže s ušlechtilým designem, vyzdobená matně zářivým ornamentálním vzorem a zlatočerným vázáním, na sebe uprostřed sjezdovky přitáhne pozornost. Především z jednoho důvodu: logo značky Fisher je na lyžích zhotoveno z krystalů firmy Swarovski, ve zlatém provedení.

Žhavé módní trendy – zima může začít

Rovnými nohama do sněžných radovánek! Letos sází lyžařská a snowboardová móda na pestrost – barvy a funkčnost jdou ruku v ruce. Slušivá a praktická, nová výbava se postará o dokonalé zážitky na vrcholech hor. Nejlepší je vyzkoušet si hned všechno sám! Hory volají a na nich přece nikdo nechce vypadat „out“! Zimní sportovní oblečení roku 2005/6 je vícefunkční – super moderní a zároveň neuvěřitelně pohodlné. Vše perfektně sedne, nic neupozorňuje na problémové partie, a už vůbec ne na naše „ženské křivky“.

Analýza

V souvislosti s úvahou Judith Williamson: Jak dešifrovat reklamu (in Oates-Indruchová, L. (ed.) 1998. *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Slon) lze říci, že v přešlých zboží potřebuje reklama konkrétní výrobek především odlišit od ostatních a tak ho zviditelnit. Reklama výrobek odlišuje neodůvodněným uvedením do kontextu s již existujícím systémem rozdílů. Mnou vybraný příklad zneužívá předsudků ve vědomí rozdílů

muž – žena. K vymezení používá univerzalisticky kategorii žena. Identita výrobku je vymezena i negativně (důležité je i co výrobek není), bez existence protipólu „muži“ by vymezení nemělo takový efekt. První manipulace spočívá ve skrytém využití tradiční představy ženy. Druhá manipulace spočívá v napasování výrobku na systém rozdílů (nastavení hranic výrobku oproti jiným výrobkům) tak, jak se reklamní agentuře a výrobci hodí, což se nepřizná, naopak vše prostupuje hra na objektivitu, vyjadřovaná rádooby „vědeckým“ jazykem.

Hranice jsou vystříleny „těžkou ráží“. Automaticky se předpokládá, že „těžká ráže“ se obhájí sama, že není třeba žádné reflexe vnesených tvrzení. Ta ostatně ani teoreticky není možná, protože jde o skutečné blábohy: „Hory volají a na nich přece nikdo nechce vypadat „out“!“ Jak to autor/autorka zjistil/a? Starší lidé z klubu českých turistů vyrazí pravidelně na hory s vybavením několik desetiletí starým a nijak jim to na kvalitě prožitků neubírá. „Slušivá a praktická, nová výbava se postará o dokonalé zážitky na vrcholcích hor“. Jak to autor/autorka ví? „Barvy a funkčnost jdou ruku v ruce“. Kde a kdy to bylo ověřeno?

V rámci vycházení z kategorie žena autor/autorka argumentuje specifickými anatomickými vlastnostmi ženy (to by bylo ještě možné částečně akceptovat), ale přesvědčování ornamentním vzorem a logem z krystalů ve zlatém provedení již opět zcela jasně nepřipouští variabilitu genderu (např. „maskulinně“ založenou ženu) a odkazuje na údajné rovnítko mezi ženskostí a starostí o atraktivitu, mezi ženskostí a péčí o zevnějšek.

Základním znakem vybraných textů jsou jejich vnitřní rozpory prezentovaného přístupu k ženství. „Bezrozporné“ jsou texty z pohledu snahy prodat inzerované zboží. Autor/autorka tak splnil/a očekávání zadavatele, ale pouze ošizeným – genderově nesymetrickým způsobem. V genderově vnímavější společnosti nemůže podobný způsob obstát ani jako marketingová strategie. Za zmíněné rozpory považují:

- Autor/autorka kombinuje rádooby vědecký jazyk: „Díky frézovanému dřevěnému rámu se podařilo snížit váhu lyží o 15% a zároveň tím zajistit i jejich větší stabilitu“, s emotivními prohlášeními: „zima patří ženám“, „Lyžařský průmysl konečně objevil ženy!“

- Očividná snaha prezentovat citlivý přístup k ženám (viz. zabarvení jazyka a upozornění na přítomnost žen při vývoji vybavení) naráží na použití generického maskulina **ženský tým odborníků**.

- Strategie postavená na „oslavě ženskosti“ je nabourána upozadovací větou:

„Vše perfektně sedne, nic neupozorňuje na problémové partie, a už vůbec ne na naše „ženské křivky“.

Pozn. vyučující: „Oslavu ženskosti“ by bylo ještě dále možné rozebírat po linii objektivizaci ženy, kdy její „ženskost“ je de facto prezentována ne jako cíl o sobě, ale jako prostředek mužské vizualizace ženské krásy a atraktivnosti.

•••

Rozbor III (Semínář Úvod do magisterského studia, KGS FHS UK, ZS 2005)

Na manipulativní text odpovídám manipulativním textem. V časopisu Týden jsem objevila barevnou reklamu na teplou lyžařskou bundu značky Columbia se sloganem „**Zahřeje vás i na místech, kam přítelkyni nedostanete.**“ Jsem si dobře vědoma toho, že tím, že se zde této reklamě věnuji, ona reklama, či spíše onen slogan, splnily svou úlohu: dostaly se mi pod kůži. [...]

Po přečtení sloganu jsem jeho význam nechápala. Marně jsem dumala, které že to je to místo na mužském těle, které žena, coby sexuální symbol, nemůže zahřát. Jednoduše jsem za sloganem hledala odkaz na jakési erotické praktiky, které ženy nemají v lásce. Až pak jsem spatřila bundu. Ve sloganu totiž **nejde o místa na těle**, na které bundu navlékáme, **ale o místa v přírodě**, kam bundu nosíme.

Musím se přiznat, že se mě osobně motto uvedené pod vyobrazením bundy dotklo, neboť, zaprvé, nejsem extrémně zimomřivá a, zadruhé, sama se rozhoduji, kam půjdu a kam nikoliv. Ale rozeberme téma detailněji. Slogan funguje na několika úrovních.

Na vyobrazení je bunda samotná, není tedy předváděna modelkou či modelem. Dále nikde není explicitně uvedeno, že je to bunda pánská, ačkoliv barevné sladění oděvu je „pohlavně neutrální.“ Je tudíž patrné, že cílová skupina je oslovena pouze sloganem vyvedeným pod bundou. Cílovou skupinou tedy rozhodně nejsou přítelkyně (ani jiné ženy) a dovídají se to značně nevybíravým způsobem.

Jaké další významy slogan skrývá? **1. Přítelkyně je zimomřivá.** Tam, kam se s touto bundou můžete odvážit, nemůžete vzít svou přítelkyni, neb by tam, chudinka, asi zmrzla. Přítelkyně, jak slogan skrytě tvrdí, bývají totiž **tradičně zimomřivé**. Tuto bundu budou nejspíš nosit vyznavači adrenalinovějších forem lyžování. Bývají často mladí, mají tedy přítelky-

ně, nikoliv manželky. Má-li muž manželku, která je možná také zimomřivá, buď už není mladý nebo ho manželka nutí k větší zodpovědnosti.

2. S přítelkyní je nuda. Přítelkyně musí sedět v teple, aby akumulovala teplo a mohla sportovce zahřát, až se vrátí z heliskiingu. Navíc by ji sněhové radovánky asi nebavily. Přítelkyně je reklamou skrytě prezentována jako **pasivní a líná** osoba. Jen tak ji přece nikam nedostanete.

3. Přítelkyni proto dostanete jen na ta místa, kde vás může zahřát. Ze sloganu vyplývá, že přítelkyně má na zřeteli jen starost o sportovcovu fyzickou teplotu. Sportovec má přítelkyni od toho, aby jej zahřívala. Proto ona chce jet do Karibiku, aby sportovcovi nebyla zima, zatímco on chce jet do Alp, aby ho přítelkyně mohla zahřívát (a pak nevím, na co on potřebuje tu bundu). Navíc, přítelkyni do Alp nedostane, neboť ta, dle sloganu, tu zhyne buď zimou nebo strachem, že ho nebude s to dosti zahřát. Proč by ale měla přítelkyně lyžaře zahřívát, má-li on bundu od Columbia? Lyžař tedy nepotřebuje přítelkyni, ale bundu. Jsou-li však přítelkyně (a všeobecně všechny ženy) podle Columbia zimomřivé, nechápu, proč tato společnost neušije a neinzeruje bundu pro ně. Patrně proto, že nemá tak efektivní slogan.

Paradoxem je, že Columbia ve všech svých katalogích či reklamách přetiskuje foto své velké šéfkyně a zakladatelky Gerty Boyle, která se prezentuje jako „hodně drsná a přísná dáma v letech“. Je tedy možné, že drsnou reklamu na drsnou bundu schvalovala „drsná“ dáma.

Druhým paradoxem je, že všechny firmy zabývající se výrobou outdoorového vybavení zjišťují, že to jsou momentálně právě ženy, které jsou slibnou cílovou skupinou. Jsou v poslední době ochotny za vybavení a oblečení do přírody utratit spoustu peněz, a proto se mnohé společnosti orientují na speciální kolekce právě pro ženy-sportovkyně. Columbia nečiní jinak. Zdá se ale, že si u mužů nechce pošramotit svou drsnou image, a proto přistupuje k reklamám podobného druhu.

Pozn. vyučující: Chybí zde úplný bibliografický údaj zdroje.

•••

Shrnutí: První z rozborů si vybírá text, který představuje prvoplánově otevřenou manipulaci – přímo zkrsluje fakta a nepravdivě informuje. Druhý a třetí rozbor se zaměřuje na manipulaci skrytou; druhý rozbor staví na analytické metodě, třetí volí esejištější styl, figuraci nadsázky, která má vtípnou formou ozřejmit kritizované prvky.

Příklad 2 – manipulace selekcí výčtu:

Jak už bylo uvedeno výše, manipulace nemusí být vždy autorským záměrem, může i reflektovat manipulace, jimž autor/ka sám/sama podléhá. Za příklad zde může sloužit výčet skupin obyvatel, které byly uvedeny jako příklad pojmu skupina. Uvádím úryvek nejmenovaného pedagogického textu, vysvětlujícího rozdíl v zaměření a předmětu zájmu sociologie a psychologie:

„... the psychologist's point of attention is usually the individual, the sociologist's that of the groups and categories to which the individual belongs. But that is to put it too crudely, for psychologists do study groups and categories, too: the attitudes, say, of miners, disc-jockeys, sadists, or women. ...“

Proč tento úryvek textu považuji za manipulativní? Podívejme se blíže na jednotlivé skupiny, které tvoří údajně náhodný výčet.

Společným jmenovatelem prvních tří je *příznakovost*. Horníci a disdžokejové jsou příznaková zaměstnání, sadismus představuje příznakovou psychickou úchylku. Jak do tohoto celku zapadají jako skupina ženy? Proč byla tato skupina ve výčtu uvedena? Lze namítnout, že výběr je náhodný, že zde propojení mezi příklady pouze konstruuji. Zkusme to prověřit: nahradíme skupinu „ženy“ skupinou „muži“ (horníci, disdžokejové, sadisti a muži). Působí toto nahrazení věrohodně? V češtině o to méně, že generické maskulinum zde vytváří dojem, jako by šlo v prvních třech případech o podskupiny skupiny mužů. Je třeba si zde položit otázku: jsou muži stejně často jako ženy uváděni jako vylučná skupina, nebo jsou spíše vnímáni jako obecní zástupci lidského rodu, kdežto ženy jsou považovány za skupinu příznakovou? I pokud bychom chtěli trvat na náhodnosti tohoto konkrétního výběru, lze dle mého názoru těžko popřít jeho druhotné působení, tj. zařazení, lokalizace určité skupiny do kontextu jiných skupin. Prověřme tuto tezi dalším možným příkladem. Co kdybychom uvedli jako příklady skupin např.: a) řezníci, sexuální devianti, policisté a muži; b) sadisti, nezaměstnaní, Afroameričané a homosexuálové; c) teroristé, negramotní, mentálně postižení a muslimové.

Uvedené příklady jistě představují hyperbolu (nadsázku) a jsou daleko ostřejší vyhoceny než příklad původní. Nadsázka je však záměrná, abychom obrátili pozornost k významu kontextu, do nějž vybraný příklad „náhodně“ zařadíme. Nemanipulují tyto příklady čtenáře/ku směrem k pocitu, že vybrané skupiny jsou nazírány jako svého druhu celek? Neulpívá na jejich základě na skupinách muži, řezníci a policisté stín sexuální deviance, na nezaměstnaných, Afroameričanech a homosexuálech stín sadismu, na muslimech stín terorismu, nevzdělanosti a duševní vyšinutosti? Pokud bychom si na tyto otázky odpověděli

jednoznačně záporně, teprve pak bychom mohli tvrdit, že zařazení do určitého kontextu neovlivňuje vnímání jeho jednotlivých komponentů a nemanipuluje tak případně čtenáře/ku, jak na ně pohlížet. Je to mj. i jeden z důvodů, proč číst po sobě vlastní text několikrát, nejlépe s odstupem, nebo proč jej dát přečíst jiné osobě. Autor/ka tak může objevit sám/sama u sebe vlastní neuvědomělé manipulace a tendence, k nimž by se ani sám/sama sobě nepřiznal/a – např. skrytou misogynii, xenofobii, homofobii a další – fobie, na něž je málokdo hrdý.

4. Druhy prezentace

4.1. Odborný esej¹⁰ a odborná recenze

Specifickým případem odborného eseje je odborná recenze. Požadavky na kvalitní odbornou recenzi velmi výstižně formuluje zejména první část kapitoly „Writing reviews and reports“ z již citované knihy Clanchyho a Ballard (str. 96 a dále). Autor a autorka zde kladou důraz na body, které shrnuji následujícím způsobem:

- přečíst si k tématu, o němž recenzovaná publikace pojednává, více literatury a získat v něm dobrou orientaci (jinak lze těžko dobrou recenzi napsat);
- zasadit recenzovaný text do kontextu odborné literatury; toto lze učinit buď stručně v úvodu, nebo recenzi pojmut jako komparativní – uvést, kteří další autoři/ky o tématu psali, v čem se pojetí a závěry liší, apod.;
- odborná recenze (na rozdíl od publicistické) zpravidla má poznámkový aparát a bibliografii za textem, podobně jako odborný esej;
- na úvod uvést úplný bibliografický údaj recenzovaného textu, charakterizovat téma, jemuž se věnuje, a účel, proč byl napsán a k jakým potenciálním čtenářům/kám prvořadě směřuje (např. pedagogický text, odborný text, studentský text, populárně naučný text, apod.);
- charakterizovat strukturu textu a přiblížit jeho obsah: Clanchy a Ballard zde zdůrazňují, že deskriptivní část popisující obsah textu by nicméně měla zaujmout maximálně jednu třetinu textu recenze, zbytek by měla představovat analýza, komparace a kritické hodnocení;
- k analýze je možné vybrat užší výsek textu, dvě nebo tři podstatné otázky, na něž text nějakým způsobem odpovídá – recenze pak hodnotí kvalitu a vyváženost argumentace;

¹⁰ Výraz *esej* na tomto místě používám v širším významu, jak je běžný v textech angloamerické proveniencí – označení pro text, pojednávající o zvoleném tématu za použití odborné literatury metodou argumentace. V českém kontextu pojem esejistika (zejména dříve) označoval spíše texty na pomezí odborné literatury a beletrie, psané čtivou formou.

- co ještě recenze hodnotí: kritéria kvality odborného textu, jak byla představena výše, tedy vedle stránky věcné stránku stylistickou, jazykovou i technickou;
- recenze může na závěr obsahovat i osobní komentář (zejména studentská recenze), pokud je náležitě oddělen od kritické analýzy: autor/ka např. o recenzovaném pedagogickém textu uvede, že jej považuje z hlediska studia a své vlastní zkušenosti za velmi přehledný, poskytující dobrou orientaci v problematice – nebo naopak nepovažuje.

Dodatek: psaní recenze lze považovat za obtížnější úkol než psaní odborného eseje, vyžaduje širší rozhled po dané problematice a jistou zkušenost kritického hodnocení textu.

V čem se liší recenze, konspekt a anotace?

Recenze má být kritickou hodnotící analýzou, rozsahem je nejdelší.

Konspekt (byl popsán výše) se soustřeďuje na pochopení hlavních tezí a argumentu textu, jeho délka může být různá (dle zadání či potřeby).

Anotace je co nejstručnější charakteristika knihy, převažuje v ní stránka popisná.

4.2. Ústní prezentace, řečnický projev

V čem se liší ústní (odborný) projev od písemného? Co mají naopak společného?

Odlišnosti nejsou charakteru principiálního, ale spíše formálního. I řečnický projev by měl obsahovat hlavní myšlenku, logicky rozvíjet argument, gradovat a pointou dospět k závěru. Měl by dodržovat etické normy jako projev psaný – nevydávat cizí myšlenky za své (o to spíše, že v ústním, nezapsaném projevu se plagiarismus snáze zakamufluje a ztratí), předkládat vyváženě možnosti argumentace a snažit se vyvarovat manipulace.

Hlavní specifika řečnického projevu:

- Kontakt s posluchači/kami: je bezprostřední a přímý, přednášející má okamžitou zpětnou vazbu a reakci, je však také vystaven/a bezprostřednějšímu tlaku. Je to výhoda, pokud je schopen/na pružně zareagovat na reakce publika. Publikum je dané, zatímco u psaného projevu zůstává vždy alespoň částečně otevřena otázka, kdo ho nakonec bude (či nebude) číst.
- Krátká životnost: ústní projev odezní, a pokud ho někdo nenahraje či nedokumentuje jiným způsobem, může jeho život končit. Nelze se k němu (na rozdíl od písemného projevu) vrátit. Přetrvává jen zřetelně sdělená myšlenka/y a celkový *dojem*.

Několik doporučení, jak získat pozornost publika:

- Důležité je *entré, vstup na scénu*, především u neznámého publika. Kontakt pomůže navodit, pokud se přednášející zřetelně představí a sdělí publiku, o čem bude hovořit, případně uvede hlavní body svého projevu.

Situace: *Přednášející vstoupí a chce začít, ale publikum se baví a nedává pozor. Jak zareagovat?*

a) Přednášející prostě začne hovořit a nechá na publiku, aby se utišilo. To má šanci na úspěch, pokud se jedná o látku, z níž budou posluchači/ky zkoušeni, je pak v jejich zájmu, aby poslouchali. Pokud však jde o jednorázovou přednášku pro cizí publikum, může se tento postup ukázat jako sebevražedný.

b) Přednášející začne hovořit silným hlasem. Slušné publikum pak zpravidla ztichne, otrlé publikum však může reagovat opačně. Pokud se přednášející a publikum vzájemně překřikují, stává se situace komickou.

c) Přednášející postoupí směrem k publiku, čímž na sebe upozorní, hledí střídavě posluchačům/kám do očí a čeká. Toto zpravidla zapůsobí. Pokud nikoliv, pokusí se oslovit nejhlasitější lidi z publika (např. „dovolíte, začal/a bych“). Neříká to uraženě či bázně, ale s lehce ironickým úsměvem. Pokud není konfrontován/a s „džunglí před tabulí“, měl/a by tak získat alespoň počáteční pozornost. I rozjívěné či nepřátelsky naladěné publikum bývá zvědavé, „co se teda bude dít.“

Posluchače/ky je třeba **zaujmout**. Samozřejmě to neznamená, aby se přednášející podbízel/a násilným humorem či populistickými frázemi, chytré publikum by to ostatně okamžitě odhalilo a stáhlo by se do nedůvěry (nebo by se smálo, ale nikoliv vtipům přednášející/ho). S neznámým, novým publikem je důležité **navázat kontakt** hned zkraje. Přednášející položí několik otázek, aby zjistil/a, co publikum zajímá, zda už o tématu slyšelo, na jaké úrovni jsou jeho znalosti, proč zde vůbec sedí, apod.

Situace: *Nikdo z publika na otázky neodpovídá, všichni sedí a mrtvě zírají.*

a) Přednášející si toho nebude všimnout, začne hovořit, s nadějí, že obsah projevu je natolik zajímavý, že publikum vtáhne do děje a podnítí ke spolupráci. To může i nemusí vyjít.

b) Přednášející se pokusí začít neformálně, např. nějakou historkou, vážící se k tématu (opět ale pozor na poměrně tenkou hranici mezi neformálností a podbíživostí). Pak znovu vyzkouší reakci publika, zda se někdo „nechýtil“.

c) Přednášející zvolí agresivnější metodu a zeptá se adresně určité osoby. Tím ji sice donutí promluvit, pokud ale naléhání přežene, může publikum obrátit proti sobě.

- d) Přednášející přechází po třídě a hledí jednotlivým posluchačům/kám při otázkách do očí. Je to také agresivnější metoda, jejím vážným rizikem je především překročení či narušení soukromého prostoru posluchačů/ek. To většinu z nich vyděsí a znechutí.
- e) Přednášející na reakce publika nereflktuje, odříká si svoje s hlavou ponořenou v papírech či pohledem upřeným na strop, a jde domů. Obě strany si oddechnou.

Příprava a prezentace řečnického projevu

Jde-li o odborný projev, příprava se v mnohém podobá přípravným fázím psaní eseje (literatura a zdroje, promyšlení tématu, formulace tezí a argumentu, příprava logické a koherentní linie prezentace, závěr). Ohledně prezentace volí přednášející mezi dvěma základními možnostmi: bude projev číst, nebo bude hovořit „spatru“, podle poznámek či bez nich. Výhody a nevýhody volby jsou následující:

Čtený projev: Poskytuje řečníkovi (zejména začínajícímu) jistotu, že se nezadrhne, nedostane se do situace, kdy nebude vědět, jak dál, na nic nezapomene a dodrží časový plán. Z posledního uvedeného důvodu je tato volba vhodná v případech, kdy mám k dispozici krátký vymezený čas – nestane se pak, že neuhlídám vlastní odbočky a neřeknu to podstatné (např. na konferencích). Nevýhoda: čtený projev ztěžuje kontakt s publikem, svádí k rychlejšímu a hůře artikulovanému přednesu.

Dobře číst nahlas je obtížnější než mluvit nahlas spatru.

Mluvený projev: Umožňuje lepší kontakt s publikem, má však také svá rizika. Není-li dostatečně připravený, může být neutříděný a zmatený; přednášející se může chytit do tenat vlastní výmluvnosti, a nedostane se k podstatnému. Mluvený projev zcela bez poznámek si může dovolit zkušený řečník, který téma dobře zná a neprezentuje je poprvé. Představa, že „téma dobře znám“, je ale často zrádná – i v tom případě je třeba si připravit strukturu prezentace, aby to skutečně byla prezentace, nikoliv blábol.

Otevření a zakončení ústní prezentace

O otevření (vstupu na scénu) již bylo pojednáno výše. Není šťastné otevřít vlastní projev slovy – „tak abych teda začal/a...“ Všichni vidí, že začínáte, je to nadbytečná informace. Nepovedený začátek ale může smazat zdařilý projev, horší je, zklame-li tímto způsobem závěr. Závěrečná věta by měla zřetelně dát najevo, že je konec prezentace – pointa je v ústním projevu ještě důležitější než v písemném. Je velmi rozumné připravit si zakončení předem, těžko spoléhat, že řečníka pointa v pravou chvíli sama osvítlí. Zakončí-li svůj projev (např. referát na semináři) častými slovy

„tak tady bych tak nějak skončil/a“, není to dobrý řečnický výkon.

Technika řečnického projevu

- **Síla a rychlost hlasu:** je velice důležitá. Příliš tichý projev uspává a může působit nudně, i když nudný není, příliš hlasitý projev obtěžuje a působí agresivně. Podobně je to s rychlostí – příliš pomalý projev nudí, kulometný projev bývá nesrozumitelný. Pro profesionální řečníky (včetně vyučujících) je velmi vhodné se alespoň se základy správné artikulace; když přednášející drmolí a zadní řady mu nerozumí či ho ani neslyší, je to frustrující a vede to k přirozenému odlivu pozornosti.
- **Řeč těla – postoj:** Přednášející může zvolit „bezpečnou“ pozici, např. sedět za stolkem a nevstat po celou hodinu, což ovšem zejména při větším počtu posluchačů/ek působí staticky a nepřispívá k navázání komunikace. Nebo zvolí riskantnější a náročnější pozici a pohybuje se po třídě. Je to dynamičtější, pro kontakt vstřícnější, ale náročnější na pohybovou kulturu. Může i stát před publikem – zde má nezkušený řečník zpravidla problém, „co s rukama“. Pokud v nich nedrží své poznámky a bojí se gestikulace, může „se držet“ nějakého náhradního předmětu, např. tužky (působí intelektuálně).
- **Řeč těla – gesta a mimika:** Pokud není řečník temperamentní typ, jemuž gestikulace nedělá problém, je dobré si promyslet (pokud si bezpečně nesedne za stůl), jak se bude pohybovat. Nejméně vhodná jsou tzv. polovičatá gesta – např. napůl rozhodím ruce, pak se svého gesta polekám a zase rychle připaším. Působí to nerozhodně a komicky. Nadbytečná jsou ilustrativní gesta – hovořím-li o kruhu, nemusím ho už pomyslně malovat do vzduchu, každý ví, jak kruh vypadá.
- **Oční kontakt:** Je velmi důležitý pro zpětnou vazbu. Je nicméně vhodné přejíždět pohledem po publiku, ne zafixovat pohled na jednoho nešťastníka/ci v první řadě, a k tomu pak hovořit celou dobu.
- **Formálnost a neformálnost:** K neformální prezentaci svádí zejména situace, kdy mluví řečník ke svým kolegům/yním či vrstevníkům/icím. „Všichni se tak nějak známe, jsme kámoši, tak na co si tady budeme hrát...“ Jenže pozor, neformálnost neznamená nejistotu, nepřipravenost či ledabylost. Pokud někdo ze studujících např. přednáší referát před třídou, přitom ledabyly postává, hrbí se, různě se drbe a průběžně se pohihňává (a samozřejmě tiše a nesrozumitelně drmolí), překvapivě to nebývá třídou přijato pozitivně, ale spíše s ironickým úsměvem. *Být kvalitně a přesvědčivě neformální je totiž daleko těžší, než být klasicky formální.*
- **Humor:** Osvěžit projev humorem je samozřejmě atraktivní, ovšem nepovedený vtip před publikem je horší než žádný. Absurdní situace nastává, směje-li

- se pouze řečník sám a publikum (významně) mlčí.
- **Parazitická (parazitní) slova:** Téměř každý máme sklon neuvědoměle nějaká používat, je ale dobré se kontrolovat; řečník může být zděšen, když si svůj projev poslechne nahraný. Nejčastějšími parazitickými slovy jsou: *vlastně, prostě, jako, tak (tak nějak), jaksi, tedy, jo, no*. Z uvedených zní *tedy* nejméně rušivě (může to vypadat, že cosi vyvozujeme), zcela nepřijatelné je nespisovné *jo a no*. Je užitečné, když si studující např. na semináři kontrolují parazitická slova navzájem.

Improvizace

Nevěřte v improvizaci a nespolehejte na ni! Skutečnou improvizaci si může dovolit jen velmi zkušený nebo výjimečně talentovaný řečník. Většina zdařilých projevů, které vypadají jako lehce nahozené improvizace, bývá daleko pečlivěji připravena než běžný projev.

4.3. Diskuse

Oč v diskusi jde?

Obecně lze odpovědět, že o probrání (analyzování, kritické zhodnocení) zvoleného problému. K čemu má / může diskuse vést a sloužit, je do značné míry věcí přístupu a názoru. Jsme-li např. spolu s Aristotelem (*Rétorika / Poetika*, 1999) přesvědčeni o existenci objektivní pravdy, budeme ji zřejmě v diskusi hledat. Diskusi lze považovat i za společné hledání konsensu (tj. dohody, nikoliv objektivní pravdy), za sebekritické prověření vlastního názoru v konfrontaci s druhými, za cvičení ve stručném a výstižném formulování vlastních myšlenek, za cvičení v řečnické sebekázi, za cvičení v umění naslouchat a v umění tolerance, za nástroj, jak šikovně přesvědčit ostatní o své „pravdě“ nebo za čistě technické cvičení v umění argumentace bez ohledu na to, co si skutečně myslím (pozice „dávlova advokáta“). Diskusi si lze i ozřejmit a pro sebe přesněji zformulovat svá vlastní myšlenková východiska (argumenty principiálního charakteru – vycházejí ze základního, např. filosofického, ne/náboženského postoje diskutujících). Dojdou-li diskutující k bodu, kdy si ozřejmí zásadní, neslučitelnou různost kořenů své principiální argumentace, diskuse zpravidla končí; neznamena to ovšem, že byla zbytečná, ba právě naopak – dokázala identifikovat a formulovat tyto kořeny, jichž si člověk sám nemusí být vždy přesně vědom.

Modely diskuse

Možných *modelů diskuse* je více. Na seminářích se zpravidla těšila největšímu

zájmu polemická diskuse, kdy byla zadána kontroverzní otázka a skupina se rozdělila na dvě části, zastávající opačná stanoviska. Diskusi ale lze zahájit i jinak – např. referátem (případně ještě koreferátem) či úvodní prezentací, na niž naváže; stanovením tématu, k němuž se všichni ve skupině jednotlivě vyjádří, poté je diskuse otevřena; vytvořením několika menších skupinek, které prezentují svá stanoviska, apod.

Výhodou společné diskuse, kdy pohovoří alespoň na začátku každý, je šance se zapojit nejen pro průbojně řečníky, pro tyto naopak nastolí nucenou ukázněnost. Tento model se nicméně v praxi mých seminářů osvědčil jako méně dynamický. Polemická diskuse má oproti tomu tu výhodu, že provokuje k jisté soutěži mezi skupinami, je tedy zpravidla dynamická (někdy velmi silně – stalo se nezdárka, že skupiny chtěly pokračovat ve vášnivé polemice i po skončení vymezeného času). Rizikem tohoto modelu je, že polemiku na sebe strhne několik nejprůbojnějších diskutérů a ostatní mlčí. Tomu ovšem může a má zabránit moderátor/ka, jejímž úkolem je diskusi řídit, udělovat slovo (všichni se o ně musí hlásit), pamatovat si pořadí a dbát na to, aby všichni dostali přiměřený prostor. Diskusi bez udělování slova je možné udržet na kultivované úrovni (bez vzájemného přerušování) jen ve zcela malých skupině, např. 3-4 lidí. Dalším úkolem moderátora/ky (je-li to vyučující, jedná-li se o seminář) je strukturovat diskusi, posouvat ji kupředu, shrnovat argumenty, upozorňovat na odpovídající argumenty a protiargumenty, případně na protiargumenty trochu navést, je-li jedna ze skupin zřetelně slabší. Na závěr (popřípadě s odstupem několika dní) je užitečné diskusi společně zhodnotit z hlediska věcného (které argumenty byly stěžejní, které případně chyběly a měly být řečeny) i formálního (jak konkrétně diskuse probíhala).

Požadavky na vstup do diskuse:

- [diskutující] neodbíhá od tématu;
- reaguje na předchozí argumenty (tj. nevede si stále svou, jako kdyby nic neslyšel/a);
- svou argumentaci může podpořit odkazem na odbornou literaturu;
- nemá-li přesné informace, nepouští se do vágní a neprokazatelné polemiky;
- snaží se soustředit na podstatné body své argumentace, být co nejvýstižnější;
- je maximálně stručný/á – neuzurpuje příliš mnoho prostoru na úkor ostatních, neskáče druhým do řeči;
- nemlčí, má-li co říci (důvodem může být jak nedostatečná sebedůvěra, nejistota, tak lenost);
- nepřevádí diskusi na osobní rovinu;

- není útočně agresivní;
- nereaguje na nesouhlas vztahovačně a ukřivdění.

Velmi užitečné, ba podstatné, je i stručné zreprodukování názoru druhého, aby diskutující nepolemizovali se svým vlastním nepochopením. Příklad formulace: „Rozumím tomu správně, že tvrdíte, že ...?“ Pokud je to potvrzeno, mohu začít polemiku, jinak přiměji partnera/ku ke zpřesnění svého – či jeho/jejího výroku.

Doporučený postup při struktuře skupinové polemické diskuse

1) Zvolí se téma (hlasováním), o něž je největší zájem a které umožňuje vytvořit dvě skupiny, zastávající opačné názory. To je třeba prověřit předem, může se i stát, že se ve třídě všichni shodnou. Lze buď vybrat téma odborné (v rámci odborného semináře), na něž je nezbytné, aby si studující připravili a pročetli odbornou literaturu (zadanou, nebo mají za úkol ji sami vyhledat). Druhou možností je téma, na něž není třeba se do té míry odborně připravovat, je to téma často diskutované např. v médiích, je častým předmětem veřejných diskusí, takže je s ním každý do jisté míry obeznámen. Pak stačí úkol předem si téma promyslet a přinést s sebou dva-tři texty, o něž chceme svou argumentaci opřít.

2) Každá ze skupin dostane několik minut, aby se poradila a zformulovala stručně hlavní body své argumentace.

3) Každá ze skupin si vybere mluvčí/ho, která/ý prezentuje tyto argumenty za celou skupinu (ne déle než 3 minuty). Početně slabší skupina dostane možnost volby, zda chce začít s prezentací, nebo hovořit jako druhá.

4) Moderátor/ka (vyučující¹¹) zapíše na základě úvodní prezentace mluvčích na tabuli heslovitě základní argumenty. Strukturuje je podle vzájemné souvislosti – např. objeví-li se už v této fázi zřetelně formulované teze a antiteze. Rozčlenění je na argumenty principiálního charakteru (viz výše) a pragmatické (ty, které jsou zdůvodňovány praktickou situací a potřebou).

5) Diskuse je otevřena, jednotlivci se hlásí o slovo, moderátor/ka slovo uděluje. Diskusi usměrňuje v tom smyslu, že ji posunuje kupředu, pokud se argumenty zbytečně opakují či pokud jsou vyčerpány; vyzve k přesnější formulaci argumentu, napoví, jak protiargumentovat, pokud se to jedné ze skupin nedaří.

6) Když moderátor/ka diskusi ukončí, dostanou všichni možnost se k ní vyjádřit (nebo k tomu může dojít s odstupem, až na příštím semináři, stručné hodnocení diskuse může být i zadáno písemně). Na závěr diskusi zhodnotí moderátor/ka,

¹¹ Alternativna: za moderátora/ku je vybrán někdo ze studujících, aby si tuto roli vyzkoušel/a, vyučující diskusi pouze sleduje a okomentuje ji až na závěr. Tato alternativna je vhodná teprve po nejméně jedné modelové diskusi, kdy moderátora/ku představuje vyučující.

resp. moderátor/ka plus vyučující, pokud moderoval někdo ze studujících (viz výše, pozn. pod čarou).

Konfrontace argumentů může ukázat následující:

- převahu lépe podložených argumentů jedné ze stran – tj. pečlivější přípravu;
- rétoricky zběhlejší prezentaci argumentů jedné ze stran;
- identifikaci, případně zásadní neslučitelnost principiálních argumentů;
- u jednotlivců: schopnost logické argumentace, schopnost výstižné a pohotové argumentace a prezentace názoru, individualistický či týmový styl diskuse, schopnost spolupráce v týmu, konfrontační styl či hledání konsensu, míru ohleduplnosti, útočnost, ústupnost, bázlivost, rétorickou zběhlost či nejistotu.

Příklad polemické diskuse

Téma: Trest smrti

Toto téma se na seminářích velmi osvědčilo z několika důvodů: nabízí jasnou tezi a antitezi; je všeobecně dostatečně známé a většina lidí o něm někdy přemýšlela; umožňuje přímo modelové rozlišení principiálních a pragmatických argumentů. Níže uvádím modelovou strukturu nejběžnějších argumentů (v co nejstručnější, heslovité podobě) k tématu. Argumenty jsou postaveny proti sobě jako více či méně odpovídající teze a antiteze:

PRO TS

PROTI TS

Principiální argumenty

- právo na život není samozřejmostí, kdo je sám poruší, může je ztratit
- trest jako spravedlnost pro oběti zločinu

- právo na život je jedním ze základních lidských práv pro každého bez výjimky
- odpuštění jako šance na nápravu

- člověk je zodpovědný za své činy a má nést jejich důsledky

- svobodná volba je sporná, determinace prostředím

(v obou případech lze mimochodem argumentovat Biblií, v případě pro TS spíše Starým zákonem – konkrétně např. Leviticus 24/17, v případě proti TS poselstvím Nového zákona)

- TS jen pro pachatele nejtěžších zločinů (obzvláště brutálních, masových, vražd dětí)
- opět: právo na život jako základní lidské právo pro každého

Pragmatické argumenty

- TS zabrání možnosti recidivy (hlavní motivace: ochrana potenciálních obětí)
- nikdy nelze vyloučit justiční omyl (hlavní motivace: ochrana nevinně odsouzených)
- Protiargumentace: zdokonalit soudnictví, minimalizovat justiční omyly
- Protiargumentace: zdokonalit vězeňství, minimalizovat úteky, nedostatečnou léčbu deviantů, plošné amnestie
- proti mocenskému zneužití je možné vytvářet zákonné záruky
- TS je snadno zneužitelný mocensky (proti „nepohodlným“ občanům, apod.)
- TS má odstrašující roli (oba tábory toto tvrdí)
- TS nemá odstrašující roli
- TS je „levnější“ pro daňové poplatníky
- a) TS není „levnější“
- b) ekonomická argumentace je nepřipustná, jde-li o lidský život
- pro TS existuje v ČR (a mnohých dalších zemích) většinový konsensus
- většina není kritériem ani zárukou morálního rozhodnutí
- „humánní“ způsoby poprav
- nelidskost poprav v každém případě
- kat je obdobou profesionálního vojáka
- morální problematičnost instituce kata

Shrnutí: Argumentace pro TS vychází z principu práva na život jako práva, jež platí pouze v případě, že je člověk dodržuje i u druhých. Trvá na individuální osobní zodpovědnosti a na tvrdém uplatnění trestu jako výrazu spravedlnosti za porušení práva na život druhých. Ochranu směřuje především k občanům/kám, kteří neporušují zákony, tj. k potenciálním obětem zvlé.

Argumentace proti TS vychází z principu práva na život bez výjimky jako přirozeného lidského práva. Zdůrazňuje možnost nápravy každého, i vraha. Zpochybňuje míru svobody volby jedince a více zohledňuje vliv prostředí (výchova, negativní působení okolí apod.). Největší riziko spatřuje v mocenském zneužití TS a v riziku justičního omylu.

Příklad studentského eseje¹²

TREST SMRTI (Seminář Úvod do magisterského studia, KGS FHS UK, ZS 2005)

V České republice došlo ke zrušení trestu smrti zákonem č.175/1990 Sb. (Monestier 1998). Listina základních práv a svobod jej nepřipouští. Dnes je tento trest nahrazen výjimečným trestem odnětí svobody. Stále znovu se však vrací jako kontroverzní téma různých debat. Pro někoho je formou odplaty, pro jiného adekvátním trestem za těžký zločin, jindy zase záležitostí patřící minulosti či otřesným a krutým způsobem odstranění zločince ze společnosti. Já sama se stavím kategoricky proti němu. Tato práce je krátkým zamyslením nad tímto trestem. Na začátku uvádím některé možné argumenty podporující trest smrti. S tím, že se snažím argumenty „pro“ vyvracet. Po těchto „pro a proti“ se přesouvám k další části textu, tu tvoří tři základní argumenty, které hrají proti absolutnímu trestu. V celém textu uvádím údaje, které se týkají minulosti i současnosti, představuji aktuální informace a průzkumy, využívám faktů týkajících se České republiky i jiných zemí. Nakonec celou práci shrnuji a vyzdvihuji základní principy, ze kterých při svých úvahách vycházím.

Po několika brutálních zločinech, které se staly v poslední době v Česku, se opět objevují hlasy po zavedení trestu smrti. V médiích narážíme na průzkumy veřejného mínění, na internetu se můžeme připojit do mnoha debat na toto téma, můžeme zaslat svůj hlas do nejrůznějších anket. Jak ale píše Monestier (1998), závěry takových anket a průzkumů mohou být tendenční, a to právě proto, že se konají vždy po tom, co se objeví zpráva o nějakém těžkém zločinu, veřejnost se v takové době kloní k tvrdým opatřením. Podle nejnovějších průzkumů agentury CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění) by absolutní trest znovu zavedlo 57 procent dotázaných. S trestem smrti naopak nesouhlasí 30 procent dotázaných, 13 procent neví. Zdá se, že pro trest smrti se vyjádřilo hodně respondentů, v porovnání s podobnými výzkumy z minulých let však počet lidí, kteří by s trestem smrti souhlasili, postupně klesá. Například v roce 1992 se pro něj vyslovilo 76 procent dotázaných (Krynek 2005).

Ať už si obyvatelé České republiky přejí znovu zavedení trestu smrti nebo ne, tyto úvahy o jeho obnovení jsou v podstatě zbytečné. Česká republika je v tomto ohledu vázána svým členstvím v Evropské unii, obnovení trestu smrti není v současné situaci možné. Naše uvažování o tomto tématu proto může být pouze hypotetické. Nyní uvedu základní a nejčastější důvody, které hovoří pro nejvyšší trest, snažím se k nim však nacházet pádné protiargumenty.

12 S komentáři (kurzívou v hranatých závorkách) vyučující, uváděnými přímo v textu a na závěr.

Argumentace obhajují [*obhajující*] tuto formu trestu sahá od základních důvodů principiálních až po nejrůznější důvody praktické. Podle Mirka D. (2005) (autor článku *Trest smrti, ano či ne?* je podepsán jménem a počátečním písmenem příjmení, v seznamu literatury je uveden podle jména – poznámka autorky) [*vhodné dát do pozn. pod čarou*] je nejdůležitějším argumentem pro výkon trestu smrti především to, že je nutnou obranou proti nenapravitelným činům. Bývá často považován za civilizovanou formu spravedlivé odplaty. Agentura CVVM uvádí, že právě názor, že je adekvátním trestem pro těžké zločiny, je nejčastějším argumentem pro trest smrti, v jejich posledním průzkumu se k tomuto stanovisku přiklonilo 30 procent dotázaných (Krynek 2005). Jde však skutečně o civilizovanou formu trestu? Já trest smrti považuji ve své podstatě za nehumánní a necivilizovaný. Nepovažuji jej za trest, ale za odplatu. Necivilizované mi připadá i samo jeho provedení (např. elektrické křeslo), a to i přes to, že dochází k neustálému „vylepšování“ technik usmrcení, které jsou považovány za humánní. Martin Monestier (1998) uvádí, že v některých zemích dochází před popravou k bičování odsouzených, někde jsou drženi v nelidských podmínkách (např. v řetězech), jinde je dovoleno znehodnocení těla po smrti atd.. Nic z toho nevnímám jako znak civilizovanosti. [*Pojem „civilizovanosti“ byste měla upřesnit, aby nevyzněl politicky nekorektně v tom smyslu, že „civilizované“ jsou země mé vlastní kultury, „necivilizované“ ty ostatní.*] Co se týče adekvátnosti trestu, kloním se k tvrzení Ladislava Chmela, který píše, že „odborníci tvrdí, že trest odnětí svobody je dostatečnou alternativou k trestu smrti“ (Chmel 2004: 171).

Martin Doležal (2005) zdůrazňuje, že absolutní trest je v souladu s křesťanskou morálkou, lidskou humanitou a důstojností lidské osoby. Jednoduše vyjádřeno: je to legitimní trest za prohřešek. Svá tvrzení, která podporují nejvyšší trest, tento autor opírá o Bibli. Morální teologie podle autora jasně říká, že „veřejná autorita má přímou moc usmrtit zločince, kteří jsou společnosti zvláště nebezpeční“ (Doležal 2005: 4). To, že je tento trest v souladu s křesťanskou morálkou (kterou si já osobně spojuji spíše s principem „nezabiješ“ než s podporou trestu smrti), ale neznamená, že je správný. Dovedu si lehko představit, jak mohl být (a byl) v dějinách zneužíván právě křesťany. Navíc právě to, že by veřejná autorita měla takovou moc nad jedincem, že by jej mohla připravit o život, je jedním z nejdůležitějších argumentů proti tomuto trestu. [*V odborném eseji je třeba nezůstat u sekundárního pramene, ale jít k primárnímu, pokud se k němu vyjadřujete, tedy k Bibli. Protiargumentovat byste mohla – i když ne neproblematicky – principiálním poselstvím Nového zákona, tj. odpouštěním a nenásilím, proti starozákonnímu „oko za oko“. Nový zákon se ale explicitně k trestu smrti nevyjadřuje. Možnosti této debaty i její úskalí jsme si naznačili na hodině. Citovaný Doležal ovšem nepřipustným způsobem zjednodušuje*].

Zastánci nejvyššího trestu podle Mirka D. (2005) tvrdí, že vinu za vykonání trestu nenese rozhodně zákonodárce, ani soud či kat, ale zásadně jen ten, kdo čin páchal. Z toho mimo jiné dále vyplývá, že pokud se nebudou páchat trestné činy, za které je absolutní trest ukládán, nebude tato forma trestu existovat. To je sice krásná myšlenka, ale zdá se poněkud utopická. Bohužel totiž nemůžeme odhlédnout od reality lidské společnosti, zločin je totiž [*krátce za sebou se opakuje „totiž“*] starý jako lidstvo samo [*klisně*], jeho úplné vymýcení pravděpodobně ani není možné. Takhle lehko se podle mého názoru s tak složitou otázkou jako je trest smrti nemůžeme vyrovnat.

Tento autor dále uvádí, že podle průzkumů, tam, kde se trest smrti vykonává, se lidé cítí bezpečněji. Na druhé straně „poslední průzkumy o vztahu mezi trestem smrti a počtem vražd, které byly vypracovány pro OSN, dochází k závěru, že toto bádání nepřineslo žádný důkaz o tom, že by popravy měly větší odstrašující účinek než doživotní vězení“ (Chmel 2004: 171). Lidé se tedy mohou cítit lépe, protože si spojují trest smrti s vlastní bezpečností, jejich pocit však nemusí odpovídat realitě.

Lidé, kteří podporují trest smrti, podle článku *Trest smrti, ano či ne?* (2005) dávají důraz na to, že je to trest spravedlivý a přirozený, neboť vychází z přirozeného práva. Podle nich má člověk přirozené právo na život, avšak toto právo považují za zcizitelné a zpochybnitelné. Člověk jej může ztratit na základě svých činů. Podle mého názoru je však toto právo naprosto základní, nezpochybnitelné a nezczizitelné. Trest smrti považuji za porušení základních lidských práv – „práva na život a práva nebyť vystaven krutému, nelidskému nebo ponižujícímu trestu“ (Chmel 2004: 171).

Dalším častým důvodem podpory trestu smrti je zásada „oko za oko, zub za zub“. Tento argument se však podle mého názoru váže na historii. Patří do doby Chamurabiho zákoníku, který byl sepsán kolem roku 1750 př. n.l.; „řídícím principem zákoníku je ‚talio‘, termín pro souhlasný trest, což znamenalo, že ta část těla, která se dopustila kriminálního skutku, bude zmrzačená nebo amputovaná“ (Lyons 2004: 21). Takové pojetí trestu nelze podle mě aplikovat na dnešní společnost. [*Trest smrti se ovšem vyskytuje nejen v zákoníku kulturně vzdálené starověké Mezopotámie, ale i ve Starém zákoně a v daleko mladším Koránu*].

Velice rozšířeným argumentem „pro“ je důvod ekonomický. Zastánci této pozice tvrdí, že poprava odsouzeného je pro ekonomiku státu podstatně výhodnější, než je jeho doživotní pobyt ve vězení. Zde si však musíme položit naprosto zásadní otázku: stačí skutečnost, že je to „o něco ekonomicky výhodnější k tomu, aby byl člověk připraven o život?“ (Bednář 2000: 1). Můžeme srovnávat cenu lidského života a cenu peněz? Andrew Stroehlein (2005) navíc uvádí, že když se sečtou zdroje na provoz zařízení používaného k výkonu trestu smrti a výdaje spojené s dlouhým legislativním procesem, který je u případů odsouzených k trestu smrti obvyklý, náklady převyšují výdaje za celé dlouhé

roky vězňova života. Dále si myslím, že je třeba vzít v úvahu, že existuje možnost, že si na sebe vězňi vydělávají sami. [*Lépe stylizovat: „... aby si na sebe vězňi vydělávali ...“*] V poslední době totiž vězeňství prochází změnami a jednou z nich je právě zapojování do různých projektů, které se zaměstnáváním vězňů zabývají.

Václav Bednář píše, že zastánci absolutního trestu poukazují na to, že „poprava je nezbytná, aby se odsouzenému zabránilo v dalších útocích proti společnosti“ (Bednář 2000: 1-2). Tento argument je však poněkud nedomyšlený. Sám Bednář hned uvádí jasný a přesvědčivý protiargument. Stejného cíle, tedy ochrany společnosti, lze totiž dosáhnout i výkonem trestu ve vězení. Při této variantě je navíc možná náprava odsouzeného, která by měla být jedním z hlavních cílů trestu. [*Tady byste měla ovšem uvést, že zastánci zde zpravidla dále argumentují možností amnestie nebo útěku, a vyrovnat se s těmito argumenty – odpůrci zde zpravidla argumentují možností minimalizovat úteky zlepšením vězeňského systému, zastánci ovšem namítanou, že útěkům zcela zabránit nikdy nelze.*]

Další funkcí trestu by měla být funkce odstrašující. Trest nemá jen zamezit pachateli v dalších útocích na společnost, ale má také odradit ostatní lidi od zločinu. Jako ilustrující příklad odstrašující funkce trestu Bednář uvádí výrok soudce z 18. století: „Budete pověšen ne proto, že jste ukradl ovci, ale proto, aby jiní nekradli ovce.“ (Bednář 2000: 2). Jak jsem ale již psala, různé průzkumy ukazují, že dosud nebyl prokázán žádný vztah mezi existencí trestu smrti a snižováním trestné činnosti, na druhou stranu tento vztah nemůžeme ani jednoznačně odmítnout.

Jiným argumentem, který nahrává zastáncům nejvyššího trestu, pak může být odkaz na veřejné mínění. Někteří zastánci trestu smrti se opírají o tvrzení, že většina společnosti je pro trest smrti, a proto je správné, aby existoval. Toto tvrzení považují za zavádějící. Zastánci trestu smrti totiž opírají svá tvrzení o výzkumy veřejného mínění, ke kterým došlo bezprostředně po spáchání nějakého brutálního činu, tedy v době, „kdy většinu veřejnosti ovládají spíše emoce než rozum“ (Bednář 2000: 2). V době, kdy se situace uklidní, se veřejnost staví k problému jiným způsobem. Navíc si myslím, že to, že se veřejnost vyjádří pro trest smrti, neznamená, že je správný. [*V argumentaci proti TS byste mohla dále zobecnit, že přání většiny obecně nemusí vůbec představovat mravní a morální stanovisko, a uvést historické příklady, třeba různé rasově motivované pogromy, většinový antisemitismus v různých obdobích a prostředích, dominantní postoj vůči nebelošskému obyvatelstvu v USA až do 60. let 2. stol., apod.*]

Určitě jsem nevyčerpala všechna tvrzení podporující trest smrti, [*Doporučovala bych přece jen věnovat více pozornosti velmi zásadnímu argumentu zastánců TS, totiž ochraně potenciálních obětí před recidivisty, kteří se dostanou z vězení díky nevhodné amnestii nebo útěku.*] nyní se ale přesunu k argumentům, které považují při úvaze o absolutním trestu za klíčové. Hlavním argumentem odpůrců trestu smrti a zároveň jedním z mých

nejzásadnějších argumentů je justiční omyl. Nejnovější výzkum CVVM uvádí, že důvodem proti nejvyššímu trestu byla ve 45 procentech právě možnost justičního omylu (Krynek 2005). Podle zdrojů organizace Amnesty International (v případě informací této organizace jsem vždy čerpala z jejich internetových stránek, jejichž bibliografický odkaz uvádím v literatuře, v textu na ně však neodkazuji klasickým způsobem, příspěvky nemají často formát článku, nebývá uveden autor – poznámka autorky) [*uvést jako pozn. pod čarou*] bylo v posledních letech zproštěno viny několik desítek vězňů čekajících na vykonání hrdelního trestu v cele smrti. Bylo prokázáno několik trestů smrti vykonaných na nevinných lidech. Od roku 1976, kdy byl na základě rozhodnutí nejvyššího soudu v USA znovu zaveden trest smrti, tam došlo do dnešního dne k 1000 popravám. Za tu dobu bylo z cel smrti v USA propuštěno 122 nespravedlivě odsouzených osob. Martin Monestier (1998) píše, že v USA bylo v průběhu 20. století (do roku 1998 – poznámka autorky), uznáno 349 lidí vinnými za své [*„své“ vynechat – když je nespáchali, nebyly to jejich zločiny*] zločiny, které nespáchali a za které dostali trest smrti. Za stejné období bylo 23 nevinných lidí popraveno. To jasně dokazuje, že justiční systém nepracuje neomylně. Tato čísla však zahrnují pouze případy, kdy byl skutečný pachatel odhalen a kdy justiční orgány uznaly omyl. Skutečný počet tedy může být mnohem vyšší. Navíc si uvědomme, že USA jsou demokratickou zemí, kde se připouští poměrně malé zneužití legislativní moci a možnost justiční vraždy.

Kromě demokratických, vyspělých zemí (např. USA, Japonsko) je trest smrti využíván v chudých, zaostalých [*Jak zaostalých? Ekonomicky? Bez upřesnění je to politicky nekorektní výraz.*], nedemokratických zemích, ve většině zemí islámských a v zemích, kde vládne diktatura. Monestier (1998) uvádí, že v roce 1997 bylo popraveno nejméně 2375 lidí. K nejvyššímu počtu poprav došlo v Číně (1644), Íránu (143), Saudské Arábii (122) a v USA (74). Tyto čtyři země pokrývají většinu všech provedených poprav v tomto roce. Organizace Amnesty International však upozorňuje, že skutečný počet poprav může být vyšší. V roce 1996 bylo v Číně vykonáno přes 3500 trestů smrti (Monestier 1998). Právě v případě Číny navíc mnoho autorů, např. Lyons (2004), upozorňuje na možnost zneužití trestu smrti režimem. V mnoha zemích také trest smrti doprovázejí další faktory, jako např. veřejné popravy, neexistence udělení milosti, nemožnost odvolání se proti rozhodnutí nejvyššího soudu, existence soudů s omezením právních procedur, popravy nezletilých, popravy duševně zaostalých, justiční vraždy prováděné pomocí zvláštních trestních tribunálů, kde odpadá právo na odvolání, dále represivní využívání trestu smrti, tajné popravy, bičování odsouzcenců před popravou, justiční zvůle, popravy nepohodlných osob atd. (Monestier 1998).

Obrovským „nedostatkem“ trestu smrti je právě možnost jeho zneužití. Monestier (1998) uvádí mnoho takových případů. Nám se

patrně v této souvislosti vybaví vykonstruované politické procesy prováděné v Československu v 50. letech 20. století. Nejvíce se nám může vybavovat proces s JUDr. Miladou Horákovou, která byla odsouzena k trestu smrti v roce 1950. Oficiálně byla zatčena pro „účast na akci N, aniž by se odhalilo, co tím bylo míněno“ (Chmel 2004: 123). Šlo o účast v ilegální skupině, jejíž působení nebylo prokázáno. Pro připomínku tehdejších hrůz vykonstruovaných případů, praktik justice, státní bezpečnosti a vedoucích představitelů komunistické strany uvádí Chmel (2004) ještě případ H. Píky, R. Slánského či V. Clementise. Celkově došlo v Československu od roku 1945 až do roku 1989 k 1176 popravám, z nichž pouze 194 bylo za vraždu, ostatní případy spadaly především do kolonky velezrada, vyzvědačství, tresty podle retribučních dekretů, často se tedy jednalo o delikty politického charakteru (Monestier 1998). Za komunismu se navíc popravovalo i neoficiálně. Pod nemocnicí v pankrácké věznici se ve skladu léků „popravovalo na zvláštním způsobem upraveném stole, na němž byl oběti zlámán vaz“ (Francek 1999: 99). Mnoho obětí bylo také usmrceno při brutálních výsleších. Jindřich Francek (1999) za všechny případy uvádí smrt faráře Josefa Toufara při vyšetřování tzv. čišoškého zázraku.

Takovéto případy zneužívání justiční moci státem však nejsou rozhodně záležitostí minulosti. Monestier (1998) uvádí, že ve státech jako je Libye, Libérie, Irán, Pákistán, Somálsko, Saudská Arábie, Sýrie, Spojené arabské emiráty ad. dochází často k tajným popravám, justiční zvůli a jiným, výše popsáním, jevům. Lewis Lyons (2004) píše, že Čína popravuje více lidí než kterákoliv jiná země na světě. V roce 2001, když čínská vláda vyhlásila tzv. tvrdá tažení proti zločinu, bylo k trestu smrti odsouzeno přes 4015 lidí. Má se však za to, že skutečná čísla jsou vyšší. Čínská vláda oficiální počet nezveřejnila. Statistiky tohoto druhu jsou považované za státní tajemství. Takováto „čínská tažení“ vedou ke „zvýšenému používání mučení a k zavádění zrychlených soudních procesů, které mají za následek četné justiční omyly“ (Lyons 2004: 177).

Nenechme se ale zmýlit, případy zneužití veřejné moci se totiž netýkají pouze zemí, které nejsou demokratické. Organizace Amnesty International uvádí, že studie případů z posledních let ukazují, že trest smrti je v USA (v zemi, kterou mnozí považují za vzor demokracie!) udělován diskriminačně. Mezi odsouzenými, kteří končí nejčastěji na popravišti, jsou ve velké míře zastoupeni lidé ze znevýhodněných částí společnosti; lidé s barevnou pleť a s nedostatečným přístupem k obhajobě. Donedávna navíc odsouzení trpěli často duševní poruchou či mentální zaostalostí a mezi popravenými byli také dětští pachatelé (Monestier 1998).

Dalším přesvědčivým argumentem proti hrdelnímu trestu je jeho nevratnost a konečnost, tento argument se v podstatě prolíná s argumentací ohledně justičního omylu. V případě omylu není cesty zpátky. Příkladem nám může být nedávný případ z Francie. Patrick Dils, francouzský

občan, byl před 16 lety odsouzen jako nezletilý za vraždu dvou malých chlapců. Neoprávněně. K doznání byl donucen kriminalisty. V nedávné době byl jako dospělý muž uznán nevinným a propuštěn na svobodu. Jeho případ byl médií označen za jeden z nejhorších omylů francouzské justice. Příběh je to sice jeden z mála s tím relativně lepším koncem, avšak je naprosto zřejmé, že jeho morálka a hodnotový systém, i celá jeho osobnost byly pobytem ve vězení tak zdeformovány, že se nemůže jednoduše zařadit do normálního života. Kdo mu vrátí 16 let života? Nikdo! Jak uvádí Monestier (1998), ve Francii byl trest smrti zrušen za všechny zločiny v roce 1981. O co by však byl jeden z nejhorších omylů francouzské justice horší, kdyby byl Patrick Dils popraven a nyní by vyšla najevo jeho nevina?

Ve své práci jsem uvedla nejčastější názory podporující trest smrti, na které jsem narazila v knihách, na internetu či v běžném životě. Snažila jsem se je vyvrátit rozumným protiargumentem. Trvám na tom, že trest smrti není náležitým řešením trestné činnosti. Poukazuji především na to, že některé z argumentů pro trest smrti nejsou dostatečně podloženy (např. zastrašující funkce trestu), jiné zase považuji za nepřipustné z morálního hlediska (jsem přesvědčená, že není možné porovnávat hodnotu lidského života s hodnotou peněz, na čemž staví svůj argument zastánci ekonomického důvodu pro zavedení trestu smrti), za adekvátní trest a ochranu společnosti považuji uvěznění. Za obzvlášť nevhodnou dnes považuji argumentaci postavenou na výrocích typu „oko za oko, zub za zub“.

Svou argumentaci proti trestu smrti jsem vystavěla na třech základních bodech, je to justiční omyl, možnost zneužití trestu smrti režimem a nevratnost trestu smrti. Všechny tři argumenty poukazují na to, že stát by neměl mít takovou moc nad jedincem, že by rozhodoval o jeho životě či smrti. Justiční omyl se snažím podložit dostatkem relevantních argumentů, uvádím konkrétní příklady i statistiky z různých zemí. Nevěřím, že se kdy podaří odstranit mylné chování justice, proto si myslím, že na trest smrti nemůžeme nikdy přistoupit. Dalším důležitým bodem mé argumentace je možnost zneužití trestu smrti režimem. V této souvislosti uvádím příklady z nedávné české historie, protože nás všechny musí oslovit, ale také příklady z jiných zemí, kde je trest smrti krutě zneužíván veřejnou mocí. Poukazuji však i na diskriminační praktiky justice v demokratických zemích. Třetím základním argumentem je jeden z klíčových aspektů nejvyššího trestu, je to jeho nevratnost. Trest smrti je konečným řešením, které neumožňuje krok zpět, navíc popírá možnost nápravy zločince. Trest smrti považuji za krutý, nevratný a nehumánní.

Humánnost je vlastně bodem, kterým jsem měla začít. Je to základní princip, z kterého vycházím ve všech argumentech. Je to bod, od kterého bychom se ve svých úvahách o trestu smrti měli odrazit. Právo na život považuji za nejvyšší právo člověka, je to přirozené právo každého člověka, které je podle mého názoru nezczizitelné. To je základní principiální argu-

ment, který se prolíná celou mou argumentací. Považuji za naprosto nepřipustné, aby měl stát takovou moc nad jedincem, aby jej mohl připravit o nejvyšší lidskou hodnotu, o život. [Upřímně řečeno, pracujete s tímto sdělením spíše jako s tezí než s argumentem.]

Uvědomuji si, jak je těžké v podstatě „zastupovat“ např. vraha, nad jehož činy se nám chce, s prominutím, zvracet. Přesto si myslím, že by trest smrti neměl být trestem adekvátním. Jsem přesvědčená, že není nutné volat po obnovení trestu smrti, které za stávajících podmínek stejně není možné, ale je naprosto nutné požadovat změny v justici a vězeňství. Je třeba změnit systém vězeňství a soudnictví, je bezpodmínečně nutné hledat alternativní řešení, zvýšit trestní sazby, zefektivnit činnost odpovědných orgánů..., ale ne trestat smrtí!

Literatura:

<http://www.amnesty.org>

BĚDNÁŘ, V. (2000): *Trest smrti II.*. Publikováno v českém právnickém a informačním prostoru v části Trestní právo – základní témata <http://tisk.juristick.cz/30510/tisk/old> | accessed 29.11.2005 |

DŮLEŽAL, M (2005): *Trest smrti.*

http://www.katolikrevue.cz/civitas/trest_smrti | accessed 29.11.2005 |

FRANCEK, J. (1999): *Zločin a trest v českých dějinách.*

Praha: Rybka Publishers

CHMEL, L. (2004): *Nejslavnější popravy.* Praha: Petrklíč

KRYNEK, O.L. (2005): *Obnovit trest smrti by chtělo téměř 60 procent lidí.* Publikováno v on-line magazínu deníku Právo a portálu Seznam.cz

<http://www.novinky.cz/domaci/70265-obnovit-trest-smrti-by-chtelo-temer-60-procent-lidi.html> | accessed 29.11.2005 |

LYONS, L. (2004): *Historie trestu: Justiční tresty od dávných dob po současnost.* Praha: Svojtka & Co..

MIREK, D. (2005): *Trest smrti, ano či ne?*

<http://www.temere.com/view.php?cislocianku|2005020906> | accessed 29.11.2005 |

MONESTIER, M. (1998): *Historie trestu smrti: Dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost.* Praha: Rybka Publishers

STROEHLEIN, A. (2005): *Trest smrti je nemorální a zbytečný.*

Publikováno v Britských listech

<http://www.britskelisty.cz/9804/19980421c.html> | accessed 28.11.2005 |

[Hodnocení: Z celkového hlediska výborný esej, k jednotlivým bodům argumentace uvádím poznámky přímo v textu. Název mohl být zpřesněn, takto je velmi široký a mohl by uvádět i zcela odlišně pojatý text na dané téma. Text samotný má velmi dobrou koherentní, přehlednou a logickou strukturu, je v rámci zadání pečlivě zpracován, bibliografie je dostačující. Stylistická i jazyková úroveň je velmi dobrá. Jeden z nejlepších esejů v rámci kurzu.]

Závěr: shrnutí hlavních doporučení a rizik při koncipování odborného textu

- 1) Promyslím si, nejen o čem, ale i proč chci psát.
 - 2) Stanovení tématu: dbám na to, aby nebylo příliš široké, abych k němu měl/a dostatek materiálu, aby bylo zpracovatelné v zadaném časovém rozsahu. Téma zkonzultuji.
 - 2) Rešerše a studium literatury k tématu: důsledně rozlišuji primární a sekundární prameny, snažím se nevynechat žádný podstatný pramen (konzultace). Zejména při delším plánovaném rozsahu práce jsou užitečné konspekty.
 - 3) Odborný text se nepíše „z jedné vody načisto“, je třeba s ním delší dobu pracovat (struktura, první náčrt, vlastní psaní, autoredukce, opakované konzultace).
 - 4) Hlavní rizika při psaní odborného textu:
 - vynechání podstatného pramene (i sekundárního), tj. nedostatečně pečlivá rešerše;
 - podcenění časového prostoru;
 - podcenění úlohy konzultací;
 - interpretační chyba – zaměnění pluralitu interpretace např. za násilnou tendenci svého závěru, pro niž nemám oporu v textu samotném;
 - manipulace čtenářem/kou – může být záměrná, nebo může i reflektovat obraz manipulací, jimž podléhá sám/sama autor/ka;
 - plagiarismus – vědomé (či podvědomé) opisování textu někoho jiného, nepřiznané citace, nepřiznané přejímání cizích koncepcí, charakteristik či závěrů;
 - vágní charakteristiky: vyjadřování má být přesné, konkrétní a doložené argumentací;
 - neorganické míšení stylů – např. častější používání publicistických obrátů;
 - celkově nekvalitní stylistická úroveň textu (linie argumentace není koherentní, text je fragmentický, není dobře srozumitelný, přehledný, atd.);
 - celkový nedostatek řemeslné pečlivosti: textu chybí potřebné náležitosti, odkazy nesedí, zdroj, na nějž je v textu odkazováno, se zapomene uvést v bibliografii či naopak, bibliografické údaje nejsou úplné, odstavce jsou rozházené, text se hemží pravopisnými chybami či překlepy, apod. *Považovat technickou stránku provedení za nepodstatnou není znakem geniality, ale amatérismu.*
- Doporučeným pokračováním tohoto základního úvodu do problematiky akademického čtení a psaní je studium dalších metod textové analýzy – obsahové, diskursivní, a dalších¹³.

¹³ Doporučené texty: Pro metodu diskursivní analýzy, Fairclough, 1995. Pro metody kvalitativního výzkumu, Hendl, 2005. Pro metody feministického výzkumu, Reinhartz, 1992.

Citovaná literatura

Aristotelés. 1999. *Rétorika, Poetika*. Praha: Rezek.

Clanchy, John, Brigid Ballard. 1992/1982. *How to Write Essays*. Melbourne: Longman Cheshire Pty Limited.

Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London – New York: Longman.

Fromm, Erich. 1999. *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk*. Praha: Aurora. (1957. *The Forgotten Language. An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths*. New York: Grove Press.)

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Honegger, Claudia, Theresa Wobbe (eds.). 1998. *Frauen in der Soziologie*. München: Verlag C. H. Beck.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

Renzetti, Claire M., Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze nakladatelství Karolinum.

Valdrová, Jana. 2004. „Ženská a mužská role v jazyce.“ In *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, s. 9-16.

Další doporučená literatura

Čechová, Marie, Jan Chloupek, Marie Krčmová, Eva Minářová. 1997. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV.

Eco, Umberto. 1997. *Jak napsat diplomovou práci*. Praha: Votobia.

Hoffmannová, Jana. 1997. *Stylistika a ...* Praha: Trizonia.

Toman, Jiří. 1981. *Jak dobře mluvit*. Praha: Svoboda.

Toman, Jiří. 1984. *Jak zlepšit organizaci a techniku duševní práce*. Praha: Svoboda.

PŘÍLOHA**Návod pro zpracování bibliografických odkazů při psaní diplomových a seminárních prací¹⁴**

© Marek Skovajsa 2006

pro Katedru Občanský sektor a Katedru genderových studií, FHS UK Praha

Cílem tohoto manuálu je poskytnout co nejúplnější návod pro správné odkazování na citovanou literaturu a některé další formální náležitosti studentům OS píšícím diplomové práce. Manuál je rozčleněn do těchto částí:

I. Bibliografické odkazy

Samostatné publikace

Texty ve sbornících

Články v časopisech

Nestandardní případy

Další druhy citovaných dokumentů

Organizace seznamu literatury

Pravidla pro uvádění odkazovacích závorek v textu

II. Další editační pokyny

Přímé citáty v textu

Uvádění překladů z cizojazyčné literatury

III. Tabulky, grafy, obrázky a schémata**I. Bibliografické odkazy**

Akademická práce je založena na znalosti existující literatury k danému tématu nebo výzkumnému problému. S literaturou je třeba pracovat: navazovat na ni, polemizovat s ní, používat ji jako odrazový můstek pro vlastní zkoumání. Využívání výsledků práce jiných bez výslovného odkazu se považuje za nepřijatelné a bývá označováno velmi negativně zabarveným termínem „plagiátorství“. Druhým extrémem je totální závislost na literatuře a vršení stovek nebo tisíců citací v jednom textu. To jistě také není žádoucí, ale citovat se v akademických textech musí, a to navíc určitým dohodnutým způsobem.

¹⁴ Grafická úprava přílohy byla ponechána v původním autorském provedení.

Možností odkazování na využívanou literaturu existuje celá řada. S troškou přehánění se dá říci, že každé nakladatelství, časopis nebo škola mají svůj vlastní citační styl. Studenti katedry Občanský sektor mají na výběr ze dvou možností. Mohou se řídit českou verzí mezinárodní citační normy ISO 690-2 (popřípadě normy ISO 690-2e pro elektronické dokumenty), o níž se dozví to základní např. na těchto webových stránkách:

http://home.zf.jcu.cz/public/users/urbanek/buddy/citace_iso_690.htm
<http://www.gacr.cz/-brt/bibref/bibref.html>
<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/standard/690-1e.htm> pro ISO 690
<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/standard/690-2e.htm> pro ISO 690-2.

Druhou možností je citační systém, který je popsán v tomto manuálu a který patří k tzv. harvardskému typu. Jeho principem je odkazování pomocí závorek umístěných přímo v textu na položky uvedené v seznamu literatury, který se zpravidla objevuje na konci příslušné publikace. Položky v seznamu literatury obsahují všechny údaje potřebné ke spolehlivé identifikaci citovaného dokumentu. Odkazovací závorky v textu zase obsahují minimální součást položky ze seznamu literatury potřebnou pro její identifikaci a rychlé vyhledání.

Jak napovídá jeho název, tento systém pochází z angloamerické oblasti. I díky tomu se dnes stal systémem velmi rozšířeným a v mezinárodním vědeckém provozu alespoň v sociálních vědách jasně převládajícím.

Také citačních způsobů harvardského typu existuje celá řada. Odchyly jsou však nepodstatné, zatímco princip zůstává stejný. Následující přehled například stanoví, že závorky v textu jsou kulaté (), ale stejně tak dobře mohou být hranaté []. Uvedené příklady bibliografických citací také vždy uvádějí celá křestní jména autorů, systém však funguje stejně dobře, uvádějí-li se jenom iniciály křestních jmen autorů. Rozhodnutí o závorkách a iniciálách je tedy možné nechat na každém studentovi. Je však nutné, aby citační styl byl konzistentní, tj. aby se v textu nestřídal odkazy v kulatých a hranatých závorkách nebo v seznamu literatury celá křestní jména s iniciálami.

Následující přehled se snaží zmapovat základní případy citované literatury a upozornit na hlavní pravidla, a někdy i úskalí, jejího citování. Pod každým příkladem bibliografického odkazu na citovanou literaturu je uveden způsob odkazování na tuto položku v textu.

Bibliografických údajů o každé publikaci existuje celá řada, ale ne každý je nezbytný k tomu, co je pro naše potřeby podstatné: k jednoznačné identifikaci textů, z nichž při psaní čerpáme. Následující přehled se většinou omezuje na základní údaje nezbytné pro každou bibliografickou citaci, občas uvádí některá užitečná rozšíření. O mnoha dalších rozšiřujících údajích (jako např. mezinárodní kódy ISBN nebo ISSN nebo celkové počty stran) se však ani nezmiňuje. Realita citované a cito-

vatelné literatury je však i bez toho hodně složitá a v tomto přehledu se jistě nedají najít pravidla pro citování jakékoli představitelné položky. I tam, kde žádné přesné pravidlo není formulováno, je však možné se aspoň pokusit postupovat analogicky podle některého popsaného případu.

Samostatné publikace

Pod toto označení patří několik ne zcela totožných typů publikací. Jeden ze základních žánrů odborné literatury představuje monografie čili to, čemu se často říká „kniha“. Kromě tohoto nejjednoduššího typu samostatné publikace napsané jedním autorem však také existují např. monografie více autorů a autorských kolektivů, editované sborníky nebo publikace bez osobního autorství.

Základní schéma citace:

Příjmení autora, Křestní jméno. Rok vydání. Název. Místo vydání: Název nakladatelství.

Müller, Karel. 2002. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha: Triton. (Müller, 2002)

Zde jsou některé možné variace tohoto základního schématu:

Chcete-li uvést pořadí vydání:

Müller, Karel. 2003. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. 2. vydání. Praha: Triton. (Müller, 2003)

Chcete-li uvést první vydání:

(hodí se, citujete-li některou klasickou práci, jinak je ovšem tímto vhodné šetřit, protože údaj často není podstatný a jen zbytečně prodlužuje odkazy)

Almond, Gabriel A., Sidney Verba. [1963] 1989. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage. (Almond, Verba, [1963] 1989)

Bakalářské, diplomové, disertační nebo jiné práce:

Trambová, Lenka. 2004. *Grantový cyklus ve statutech českých nadací*. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: FHS UK. (Trambová, 2004)

Publikace více autorů

(obrací se křestní jméno a příjmení pouze prvního autora, autoři se obvykle uvádějí v tom pořadí, v jakém jsou uvedeni ve zdrojové publikaci. Pokud se stane, že na obálce jsou autoři knihy uvedeni jinak než v abecedním pořadí, zřejmě to vyjadřuje rozdílnou velikost jejich autorského podílu, a toto pořadí je dobré zachovat - srov. publikace (Háva et al. 2003) nebo (Zimmer, Priller 2004) níže):

Frič, Pavol, Rochdi Goulli. 2001. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: EUROLEX BOHEMIA.
(Frič, Goulli, 2001)

Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina, Karel Müller. 2003. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana.¹⁵
(Dohnalová, Malina, Müller, 2003)

V tomto posledním případě navíc máme co dělat s publikací, která je vydávána jako monografie, ale vychází jako jedna z položek v rámci určité konkrétní řady textů mající společné označení. Chceme-li toto v předchozí citaci uvést (což není povinné), bude vypadat následovně:

Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina, Karel Müller. 2003. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 17, editor Jaroslav Malina. Brno: Nadace Universitas Masarykiana.
(Dohnalová, Malina, Müller, 2003)

Velmi častý je případ tzv. working paperů, čili sériově vycházejících publikací vydávaných některou institucí (univerzity, výzkumné ústavy, neziskové organizace), které však nemají povahu časopisu:

Anheier, Helmut K. 2001. „Foundations in Europe – A comparative perspective“. *Civil Society Working Papers 18*. London: London School of Economics.
(Anheier, 2001)

Hlavní autor a spoluautoři:

Někdy je uveden na titulní straně knihy jen jeden nebo více hlavních autorů, zatímco ostatní jsou „schováni“ pod označení „a kol.“, „et al.“, „a spolupracovníci“

¹⁵ Na titulním listu této knihy je uvedeno hned několik vydávajících institucí. Pro jednoduchost je možné uvádět jen první z nich (podobně lze postupovat tam, kde je uvedeno více míst vydání – uvádí se jen to první).

a podobně. Bibliografické odkazy vypadají následovně:

Rektořík, Jaroslav a kol. 2001. *Organizace neziskového sektoru*. Praha: Ekopress.
(Rektořík a kol., 2001)

Salamon, Lester M., Helmut K. Anheier et al. 1999. *Nástup neziskového sektoru*. Praha: AGNES.
(Salamon, Anheier et al., 1999)

Je-li autorů více než tři (a všichni jsou uvedeni na titulním listu publikace, takže je vhodné je přepsat do bibliografického odkazu), používá se et al. také v závorkovém odkazu uvnitř textu, jako v tomto případě publikace celkem 6 autorů:

Háva, Petr, Rochdi Goulli, Lenka Krákorová, Lenka Pasovská, Alexandr Stožický, Olga Vyskočilová. 2003. *Problémy hospodaření okresních nemocnic*. Kostelec nad Černými Lesy: IZPE.
(Háva et al., 2003)

Vyskytne-li se publikace se značným množstvím autorů bez zvýraznění jednoho či více jako hlavních, pak se do bibliografického odkazu uvede jen jméno prvního uvedeného + „et al.“.

Institucionální autorství (korporace):
Mnohé publikace jsou psány „za instituci“ tj. i když je nepochybně psali konkrétní lidé, nejsou jako autoři uvedeni. V takovém případě se na autorském místě objevuje název této instituce.

European Commission. 1997. *Agenda 2000 – Commission Opinion on the Czech Republic's Application for Membership of the European Union*. Brussels: European Commission.
(European Commission, 1997)

Open Society Institute. 2002. *Korupce a protikorupční politika v ČR*. Budapest: Open Society Institute.
(Open, 2002)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2004. *Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006*. Praha: MPSV.
(Ministerstvo, 2004)

Pokud by však v tomto posledním případě na seznamu literatury byla jiná položka začínající Ministerstvo... (např. Ministerstvo kultury ČR), výraz v odkazovací závorce by musel být delší (vždy nejkratší jednoznačně identifikující řetězec slov,

jimiž bibliografický odkaz začíná):
(Ministerstvo práce, 2004)

Není-li znám autor a shoduje-li se název vydavatele s názvem institucionálního autora (korporace), lze citovat buď výše uvedeným způsobem, nebo vynechat korporaci a začít přímo názvem publikace:

Národní vzdělávací fond. 1998. *Analýza veřejné správy České republiky*. Praha: Národní vzdělávací fond.
(Národní, 1998)

nebo také:

Analýza veřejné správy České republiky. 1998. Praha: Národní vzdělávací fond.
(Analýza, 1998)

Neexistující autorství

Mohou se vyskytnout i publikace, u nichž nelze určit personální ani institucionální autorství. Pak se odkaz začíná titulem a odkazovací závorka obsahuje nejkratší jednoznačně identifikující součást názvu:

Stručný filosofický slovník. 1966. Praha: Svoboda.
(*Stručný 1966*) (nevyskytuje-li se v seznamu literatury jiná položka začínající slovem „*Stručný*“).

Editorství

(platí stejná pravidla jako u monografií obecně + za posledního autora se uvádí (ed.), jde-li o jednoho editora, nebo (eds.), jde-li o více editorů. Jinojazyčné zkratky pro editorství, jako třeba německé Hrsg., se nepoužívají a nahrazují ed. nebo eds. Ed. nebo eds. se však nepíše do odkazovacích závorek):

Skalník, Petr (ed.). 2004. *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: Set Out.
(Skalník, 2004)

Zimmer, Annette, Eckhard Priller (eds.). 2004. *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Opladen: VS Verlag.
(Zimmer, Priller, 2004)

Poznámka k odkazům na sborníky: jsou na místě, pokud odkazujete na celou publikaci. Pokud však citujete konkrétní větu jednoho konkrétního autora (nemusí to shodou okolností být nikdo z editorů), pak např. odkaz (Zimmer, Priller 2004: 173)

je nepřesný a neférový ke skutečným autorům citované věty, jimiž jsou autoři jednoho ze zařazených článků. Proto je v takovém případě třeba uvádět do seznamu literatury jednotlivé citované texty z celého sborníku. Tím se dostáváme k druhé hlavní kategorii bibliografických odkazů, jímž jsou odkazy na texty uveřejněné ve sbornících.

Texty uveřejněné ve sbornících

Základní schéma citace:

Příjmení autora, Křestní jméno. Rok vydání. „Název textu“. In **Křestní jméno editora Příjmení editora (ed.)**. *Název sborníku*. **Místo vydání: Vydavatel, Stránka od-Stránka do.**

Zde uvedené základní schéma se obměňuje stejným způsobem jako výše uvedené příklady u monografií.

Je-li sborník „editován institucí“, ve výše uvedeném schématu jsou položky „Křestní jméno editora, Příjmení editora (ed.)“ nahrazeny položkou „Název instituce.“

Benda, Václav. 1990. „Paralelní polis“. In Vilém Prečan (ed.). *Charta 77. 1977-1989. Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Československé středisko nezávislé literatury, s. 43-51.
(Benda, 1990)

Rymsza, Marek, Annette Zimmer. 2004. „Embeddedness of Nonprofit Organizations: Government-Nonprofit Relationships“. In Annette Zimmer, Eckhard Priller (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organizations Work*. Opladen: VS Verlag, s. 169-197.
(Rymsza, Priller, 2004)

Kocka, Jürgen. 2000. „Zivilgesellschaft als historisches Problem und Versprechen“. In Manfred Hildermeier, Jürgen Kocka, Christoph Conrad (eds.). *Europäische Zivilgesellschaft in Ost und West. Begriff, Geschichte, Chancen*. Frankfurt: Campus, s. 13-39.
(Kocka, 2000)

Kalousová, Pavlína. 2003. „Kontext firemní filantropie v ČR“. In *Fórum dárců. Odpovědnost přináší úspěch, úspěch přináší odpovědnost*. Praha: Fórum dárců, s. 8 - 11.
(Kalousová, 2003)

Zvláštním případem je citace článku ze sborníku sebraných textů jednoho určitého autora. Pak lze údaj o autorství celého sborníku vynechat:

Taylor, Charles. 1995. „Invoking Civil Society“. *In Philosophical Arguments*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. 204-224. (Taylor, 1995)

Články v časopisech:

Jiným důležitým typem bibliografického odkazu často používaného v akademické literatuře jsou odkazy na články publikované v časopisech. Základní schéma tohoto odkazu vypadá následovně:

Příjmení autora, Křestní jméno. Rok vydání. „Název článku“. Název časopisu Ročník (Číslo v daném ročníku): Stránka od-Stránka do.

Hurytová, Ivana. 2002. „Něco málo o grantování“. *Grantis* X (11): 4-6.

(Hurytová, 2002)

Putnam, Robert D. 1995. „Bowling Alone: America's Declining Social Capital“. *Journal of Democracy* 6 (1): 65-78. (Putnam, 1995)

Většina vědeckých časopisů je číslována v každém ročníku průběžně, tj. první číslo začíná stránkou 1 a druhé navazuje na jeho poslední stránku, např. 148. Údaj o ročníku a čísle stránky proto identifikuje stránku jednoznačně. Naproti tomu mnohé další časopisy (například časopis *Grantis*) a populární týdeníky a deníky jsou číslovány v každém čísle od stránky 1. U těchto časopisů je proto údaj o čísle povinný, jinak citace není úplná!

Zvláštní případ představují články v denním tisku. Standardní situace zachycují následující citace (v pořadí: článek s uvedeným autorem, článek s uvedenou redakční značkou, článek bez jakéhokoli autorského odkazu nebo jiného odkazu než na zdrojové tiskové agentury):

Doležal, Bohumil. 2006. „ODS horší než komunisté?“. *MF Dnes* 9. ledna 2006: A/6. (Doležal, 2006)

rep. 2006. „Karla Gotta okradli v Chile na ulici lupiči“. *MF Dnes* 9. ledna 2006: A/2. (rep, 2006)

MF Dnes. 2006. „Prehistorický muž používal pomádu“. *MF Dnes* 9. ledna 2006: A/9. (MF Dnes, 2006)

Nestandardní případy:

Kromě dosud popsanych případů může nastat celá řada dalších, z nichž na některé častěji se vyskytující zde upozorňujeme.

Dosud nevydaný dokument (ale určený k publikaci): místo data vydání se uvádí „v tisku“ (anglicky „forthcoming“).

Anheier, Helmut, K. v tisku. *Civil Society - Measurement, Evaluation, Policy*. London: Earthscan Publications. (Anheier, v tisku)

Chybějící údaje.

U všech dosud uvedených dokumentů se může stát, že některé odkazy prostě neexistují. Pak se nahrazují takto:

Chybějící rok vydání: s.d. (sine dato = bez data)

Chybějící místo vydání: s.l. (sine loco = bez místa)

Chybějící název nakladatelství: s.n. (sine nomine = beze jména nakladatelství). Název publikace chybět nemůže, autor nebo editor je většinou znám nebo je autorství institucionální nebo autora nahrazuje název publikace (viz výše).

Aristotelés. s.d. *Ústava Athéňanů*. S.l.: s.n. (Aristoteles, s.d.)

Nepublikované materiály (tj. takové, které nevyšly a nejsou v tisku): neuvádí se pochopitelně místo vydání a název nakladatelství, místo nich se doplní „nepublikovaný rukopis“. Specifický případ představují školní (diplomové a jiné) práce, jejichž citační vzor byl uveden výše.

Novák, Josef. 2005. *Návrh na vyřešení všech palčivých problémů lidstva v deseti kapitolách*. *Sepsáno L.P. 2005*. Nepublikovaný rukopis. (Novák, 2005)

Další druhy citovaných dokumentů:

Webové materiály

Stále častěji využívaný zdroj, který žel skýtá pro správné citování řadu nástrah. Zde uvedeme jen nejzákladnější možnosti. Obecně platí, že je-li na webu dostupný dokument, který představuje naskenovanou verzi tiskem vydané publikace, lze citovat, jako byste měli k dispozici „papírovou“ verzi. Naskenovaná verze obsahuje čísla stránek a všechny další potřebné údaje, z nichž lze vytvořit standardní ne-webový odkaz. To se týká zejména časopiseckých databází jako JSTOR obsahujících v na-

skenované podobě ročníky mnoha odborných časopisů. Stejně tak existují databáze knih, které současně vyšly tiskem. I zde je citování s odkazem na web zbytečné. (Čerpání z elektronické databáze je však vždy možné doložit připojením doplňující poznámky podle vzoru „Dostupné také z internetové databáze JSTOR: <http://....>.“ na konec příslušné položky.)

Jinak je tomu v případě zvětšující se skupiny publikací, které vycházejí pouze elektronicky, nebo současně „na papíře“ i elektronicky, ale elektronická verze je dostupnější. Sem patří např. konferenční sborníky nebo časopisy publikované pouze online, ale také např. materiály Evropské komise, národních ministerstev a jiných politických institucí, neziskových organizací aj. V tomto případě se citace vytvářejí podobně jako v případě „papírových“ dokumentů, ale je nutné doplnit několik dalších údajů:

- o typu média – v hranatých závorkách za název dokumentu (u článků až za název celé publikace):

[online]
[databáze online]
[email]
[datový soubor]
[CD-ROM]
[disketa]
[magnetofonová kazeta]

- o datu citování dokumentu (důvodem zde je skutečnost, že elektronické dokumenty mohou být v čase průběžně upravovány, doplňovány a také samozřejmě mazány):

[citováno 2006-02-28] nebo [cit. 2006-02-28]
[citováno 28. února 2006] nebo [cit. 28. února 2006]

- o webové adrese stránky, na které je publikace uložena. Použije se výraz „Dostupné z: ...“ a internetová adresa se umístí do lomených závorek „<>“:
Dostupné z: <http://www.transparency.cz/pdf/vyvoj_hodnoceni_cr98-2004.pdf>.

Příklady publikací zeditovaných jako tištěný dokument, ale dostupných na webových stránkách svého vydavatele:

Transparency International. 2005. *Hodnocení České republiky v indexu CPI od roku 1998* [online]. Praha: Transparency International [cit. 2. 10. 2005]. Dostupné z : <http://www.transparency.cz/pdf/vyvoj_hodnoceni_cr98-2004.pdf>. (Transparency, 2005)

Velmi často jsou na webu vyvěšeny publikace patřící do některé textové řady nebo sériově vydávaných materiálů. Výše toho bylo ukázáno pro tištěnou formu publikace na příkladu monografie (Dohnalová, Malina, Müller 2003) a working paperu (Anheier 2001), zde jde o článek publikovaný ve zřejmě periodicky vydávaném věstníku německé nadace Friedrich Ebert Stiftung:

Jakubowicz, Karol. 2005. „Post-Communist Media Development in Perspective“. *Internationale Politikanalyse. Europäische Politik/Politikinformation Osteuropa* [online]. März 2005. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung [cit. 29. 1. 2006]. Dostupné z: <http://www.fes.de/fes4/publikationen/Jakubowicz.pdf>. (Jakubowicz, 2005)

Následují příklady publikací v online časopisech (tyto dva konkrétní jsou šetrné ke svým čtenářům, dělí se na ročníky a čísla, aby se přiblížily tištěným časopisům, a samy uvádějí návod, jak je citovat. Chybí ovšem stránky):

Delanty, Gerard. 1998. „Social Theory and European Transformation: Is there a European Society?“. *Sociological Research Online* [online] 3 (1) [cit. 3.10. 2005]. Dostupné z: <http://www.socresonline.org.uk/3/1/1.html>. (Delanty, 1998)

Trondal, Jarle. 1999. „Integration Through Participation – Introductory Notes to the Study of Administrative Integration“. *European Integration Online Papers [online]* 3 (4) [cit. 2.10. 2005]. Dostupné z: <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-004.htm>. (Trondal, 1999)

Příklad citace elektronické databáze:

Administrativní registr ekonomických subjektů (ARES) [databáze online]. 2005. Praha: Ministerstvo financí ČR. Dostupné z: <http://www.info.mfcr.cz/ares/ares.html>. (Administrativní, 2005)

Příklad citace emailu (jako název se uvádí Předmět zprávy, následuje specifikace typu média [online] nebo [email], datum a čas odeslání zprávy a datum citování):

Pincová, Eliška. 2005. „Termíny obhajob na katedře Občanský sektor“ [online]. 12. prosince 2005 9:47. [cit. 10. února 2006]. (Pincová, 2005)

Nejhůře citovatelné jsou odkazy na údaje z běžných webových stránek, kde se obtížně hledají i názvy dokumentu. Nelze-li použít žádný z dosud uvedených vzorů, nezbyvá než odkázat pouze na webovou stránku a uvést datum návštěvy. Ježto jde o webové stránky, jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů a literatury zvlášť (viz níže).

Přednášky na konferenci

Jiným specifickým typem dokumentu jsou přednášky a referáty prosloušené na konferencích, workshopech atd. Pakliže nevyšly ve sborníku nebo jinak tiskem, nezbyvá než je citovat přímo. Tyto odkazy, které se vyskytují spíše výjimečně, lze řadit do stejného seznamu s použitou literaturou. Schéma citace by mělo být patrné z následujícího odkazu:

Vomáčka, Arnold. 2004. „Role nadačního sektoru v EU a role nadačního sektoru v ČR – výsledky výzkumu“.

3. celostátní konference nadačních a firemních dárců. 8. listopadu 2004.

Praha: Fórum dárců.

(Vomáčka, 2004)

Analyzované dokumenty

Provádí-li se v diplomové práci analýza dokumentů (např. výročních zpráv) a zvláště zpracovává-li se těchto dokumentů větší množství, je vhodné uvést je v závěrečném seznamu odděleně. Cituje se podle stejných pravidel jako jiná literatura (tj. buď s institucionálním autorstvím nebo jako dokument bez autora, druhý způsob ovšem může vést k dlouhým odkazům v závorkách).

Fórum dárců. 2003. *Výroční zpráva za rok 2002*. Praha: Fórum dárců. Nadace Preciosa 2000. *Výroční zpráva Nadace PRECIOSA za rok 1999*. Jablonec nad Nisou: Nadace Preciosa.

(Fórum, 2003)

(Nadace Preciosa, 2000)

Je-li dokumentů hodně, překrývají-li se roky vydání dokumentů jedné instituce, nebo je-li do analýzy zahrnuta celá řada institucí s podobně začínajícím názvem, běžný typ odkazování v závorkách může být nepraktický. Pak lze uvažovat o zavedení speciálních zkratk, kterými se bude na tyto dokumenty odkazovat, např.

(VZ FD, 2003)

(VZ Preciosa, 2000)

Základní odkaz pak bude vypadat následovně. Zkratky je ovšem třeba zavádět pouze v opravdu nezbytných případech.

Fórum dárců 2003 (=VZ FD, 2002). *Výroční zpráva za rok 2002*. Praha: Fórum dárců. Nadace Preciosa 2000 (=VZ Preciosa, 1999). *Výroční zpráva Nadace PRECIOSA za rok 1999*. Jablonec nad Nisou: Nadace Preciosa.

Použité výzkumy

Pracuje-li se v diplomové práci s datovými soubory z již dříve realizovaných výzkumů, pak i na ty je třeba správně odkazovat. Zpravidla se uvádějí odděleně od citované literatury, a to kupříkladu takto:

Sociální situace domácností. 2001. Český statistický úřad. (Sociální, 2001)

Region a politika. 2000. Sociologický ústav AV ČR (Region, 2000)

Zákony

Zákony je třeba v seznamu literatury rovněž uvádět odděleně od ostatních zdrojů v této formě:

Zákon č. 114/1992 Sb, o ochraně přírody a krajiny. (Zákon 114/1992, §4)

Rozhovory

Zvláště od ostatních zdrojů je třeba uvádět také výzkumné rozhovory, pokud byly nějaké realizovány. Způsob odkazu bude záležet na tom, zda chcete zachovat anonymitu osob poskytnuvších rozhovor. I zde lze uvažovat o zavedení speciálních odkazovacích zkratk.

Rozhovor 1. Prof. ThDr. Franz Ferdinand, CSc., předseda správní rady, Nadace *Rock for Civil Society*. Vedl Karel Poborský 1.4 2005.

Rozhovor 2. Anonymní respondent. Nadace *Rock for Civil Society*. Vedl Karel Poborský 2.4 2005.

(Rozhovor 1, sekce 3)

(Rozhovor 2, řádek 56)

Organizace seznamu literatury:

Položky se uvádějí důsledně v abecedním pořadí, bez ohledu na to, zda je autorem osoba nebo instituce nebo se začíná názvem publikace. Více položek téhož autora se řadí sestupně od nejstarší po nejnovější. Autorské položky předcházejí editační, samostatné publikace jednoho autora předcházejí ty, u nichž je spoluautorem nebo spolueditorem. Pokud dojde k tomu, že se v seznamu objeví více položek majících identickou odkazovací závorku (tj. příjmení autora nebo název instituce a letopočet jsou totožné), rozliší se přidáním malých písmen a,b,c...za rok vydání.

- Müller, Karel. 2003a. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. 2. vydání. Praha: Triton.
- Müller, Karel. 2003b. „Koncept občanské společnosti: pokus o komplementární přístup. Tocquevillovské dědictví a giddensovská perspektiva“. *Sociologický časopis* 39 (5): 607-24.

(Müller, 2003a)

(Müller, 2003b)

Řazení položek téhož autora v seznamu literatury objasňuje následující příklad:

- Putnam, Robert D. 1976.
 Putnam, Robert D. 1978a.
 Putnam, Robert D. (ed.) 1978b.
 Putnam, Robert D. (ed.) 2000.
 Putnam, Robert D. 2005.
 Putnam, Robert D. v tisku.
 Putnam, Robert D. n.d.
 Putnam, Robert D., Alfred Atkinson 1975.
 Putnam, Robert D., Alfred Winch 1969.

Následuje velmi stručná ukázka seznamu literatury:

Seznam použité literatury a zdrojů

Literatura:

- Almond, Gabriel A., Sidney Verba. [1963] 1989. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage.
- Anheier, Helmut K. 2001. „Foundations in Europe – A comparative perspective“. *Civil Society Working Papers* 18. London: London School of Economics.
- Anheier, Helmut, K. v tisku. *Civil Society - Measurement, Evaluation, Policy*. London: Earthscan Publications.

- Aristotelés. s.d. *Ústava Athéňanů*. S.l.: s.n.
- Benda, Václav. 1990. „Paralelní polis“. In Vilém Prečan (ed.). *Charta 77. 1977-1989. Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Československé středisko nezávislé literatury, 43-51.

Delanty, Gerard. 1998. „Social Theory and European Transformation: Is there a European Society?“. *Sociological Research Online* [online] 3 (1) [cit. 3.10. 2005]. Dostupné z: <<http://www.socresonline.org.uk/3/1/1.html>>.

Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina, Karel Müller. 2003. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana.

Doležal, Bohumil. 2006. „ODS horší než komunisté?“. *MF Dnes* 9. ledna 2006: A/6.

European Commission. 1997. *Agenda 2000 – Commission Opinion on the Czech Republic's Application for Membership of the European Union*. Brussels: European Commission.

Frič, Pavol, Rochdi Goulli. 2001. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: EUROLEX BOHEMIA.

Háva, Petr, Rochdi Goulli, Lenka Krákorová, Lenka Pasovská, Alexandr Stožický, Olga Vyskočilová. 2003. *Problémy hospodaření okresních nemocnic*. Kostelec nad Černými Lesy: IZPE.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2004. *Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006*. Praha: MPSV.

Novák, Josef. 2005. *Návrh na vyřešení všech palčivých problémů lidstva v deseti kapitolech*. Sepsáno L.P. 2005. Nepublikovaný rukopis.

Putnam, Robert D. 1995. „Bowling Alone: America's Declining Social Capital“. *Journal of Democracy* 6 (1): 65-78.

Rektořík, Jaroslav a kol. 2001. *Organizace neziskového sektoru*. Praha: Ekopress.

rep. 2006. "Karla Gotta okradli v Chile na ulici lupiči". *MF Dnes* 9. ledna 2006: A/2.
 Rymysza, Marek, Annette Priller. 2004. „Embeddedness of Nonprofit Organizations: Government-Nonprofit Relationships“. In Annette Zimmer, Eckhard Priller (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organizations Work*. Opladen: VS Verlag, s. 169-197.

Stručný filosofický slovník. 1966. Praha: Svoboda.

Taylor, Charles. 1995. „Invoking Civil Society“. In *Philosophical Arguments*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. 204-224.

Trambová, Lenka. 2004. *Grantový cyklus ve statutech českých nadací*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: FHS UK.

Transparency International. 2005. *Hodnocení České republiky v indexu CPI od roku 1998* [online]. Praha: Transparency International [cit. 2. 10. 2005]. Dostupné z : <http://www.transparency.cz/pdf/vyvoj_hodnoceni_cr98-2004.pdf>.

Vomáčka, Arnold. 2004. „Role nadačního sektoru v EU a role nadačního sektoru v ČR – výsledky výzkumu“. 3. celostátní konference nadačních a firemních dárců. 8. listopadu 2004. Praha: Fórum dárců.

Zimmer, Annette, Eckhard Priller (eds.). 2004. *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Opladen: VS Verlag.

Analyzované dokumenty

Fórum dárců. 2003. *Výroční zpráva za rok 2002*. Praha: Fórum dárců.

Nadace Preciosa. 2000. *Výroční zpráva Nadace PRECIOSA za rok 1999*. Jablonec nad Nisou: Nadace Preciosa.

Webové stránky

www.donorsforum.cz, Fórum dárců [cit. 26. dubna 2003].
www.justice.cz, Ministerstvo spravedlnosti ČR [cit. 1. dubna 2003].

Použité výzkumy:

Region a politika. 2000. Sociologický ústav AV ČR.
Sociální situace domácností. 2001. Praha: Český statistický úřad.

Zákony

Zákon č. 114/1992 Sb, o ochraně přírody a krajiny.

Rozhovory

Rozhovor 1. Prof. ThDr. Franz Ferdinand, CSc., předseda správní rady, *Nadace Rock for Civil Society*. Vedl Karel Poborský 1.4 2005.

Rozhovor 2. Anonymní respondent. *Nadace Rock for Civil Society*. Vedl Karel Poborský 2.4 2005.

Pravidla pro uvádění odkazovacích závorek v textu

Dosud byla řeč zejména o vytváření platných bibliografických odkazů zařaditelných do seznamu literatury, které musí jasně a jednoznačně identifikovat citovaný dokument. Nyní se aspoň stručně podíváme na druhou část harvardského způsobu citování – provedení odkazovacích závorek v textu.

Odkaz na celou publikaci:
 (Aron, 1980)

Odkaz na konkrétní stránku 25:
 (Aron, 1980: 25)

Odkaz na stránky 25 až 27:
 (Aron, 1980: 25-27)

Odkaz na pasáž začínající na straně 25:
 (Aron, 1980: 25n)

Odkaz na tři různé stránky:
 (Aron, 1980: 25, 27, 32)

Odkaz na sdělení uvedená porůznu:
 (Aron, 1980: passim)

Odkaz na celou jednu kapitolu:
 (Aron, 1980: kap. 3)

Citování z „druhé ruky“ (Aron cituje Marxe, Vy příslušný Marxův text neznáte):
 (Marx citován in Aron, 1980: 25)

Pokud je v přímém citátu z originálu zvýraznění (kurzívou, tučně, proložené) nebo pokud zvýraznění pochází od Vás:
 (Aron, 1980: 25; zvýraznění v originále) nebo (Aron 1980: 25; zvýraznění autor/ka)

První vydání (stejně musí být uvedeno vzadu v literatuře):

(Aron, [1938] 1980: 25)

Dvě a více publikací téhož autora – oddělujeme čárkou, řadíme chronologicky (Aron, 1980, 1987)

Dvě a více publikací různých autorů – oddělujeme středníkem, řadíme abecedně (Aron, 1980; Sartre, 1981)

(Aron, 1980, 1987, 2005; Sartre, 1981, 1985)

(Aron, 1980: 24-31; Sartre, 1981: 17, 185)

Dvě a více publikací téhož autora ve stejném roce - a,b,c...

(Aron, 1980a, 1980b)

(Aron, 1980c; Sartre, 1963a)

Publikace dvou nebo tří autorů (bez a mezi jmény) – stejně tak vzadu v literatuře bez a:

(Aron, Deleuze, Foucault, 1980)

Publikace čtyř a více autorů:

(Aron et al., 1980) nebo (Aron aj., 1980)

II. Další editační pokyny

Přímé citáty v textu:

- dvojitě uvozovky z originálu se uvnitř citátu mění na jednoduché (dole i nahore) „...když tedy tato ‚občanská‘ společnost...“
- doplňuje-li se slovo, aby byl jasný smysl věty, pak do kulatých závorek a za slovo se přidá: „– pozn. autora/ky“ nebo iniciály autora: „.... vítězství (*Sparty Praha* – pozn. autora) je téměř jisté ...“ nebo „.... vítězství (*Sparty Praha* – X.Y.) je téměř jisté ...“
- kurzíva a jiné formy zvýraznění z originálu zůstává a citace vypadá následovně: (Aron 1980: 25; zvýraznění v originále) nebo ji přidal autor, a pak má citace podobu: (Aron 1980: 25; zvýraznění autor/ka) nebo (Aron 1980: 25; zvýraznění X.Y.)
- změna velkého na malé písmeno nebo naopak na začátku citátu: „(s)ociologie upadá...“
- tři tečky místo vypuštěné části: „mezera před ... mezera za“
tři tečky jako dokončení věty: „bez mezery...“

Uvádění překladů z cizojazyčné literatury:

Citujete-li ze zahraničního zdroje, pak je třeba jej přeložit a za přeložený citát a příslušný bibliografický odkaz uvést: „(překlad vlastní)“. Pokud je překladů hodně a tato závorka by se zbytečně často opakovala, je lepší v příhodně umístěné poznámce uvést, že všechny překlady/ všechny kromě určitých překladů jsou autorovy/autorčiny vlastní. Originální text není nutné uvádět. Pokud ho z vážných důvodů uvést chcete, nejlépe do poznámky pod čarou.

Citujete-li literaturu přeloženou do češtiny, není třeba překladatele výslovně uvádět, a pokud ho uvést chcete, učiňte tak nejlépe jednorázově v závěrečném seznamu literatury. Příklad:

‘tòcqueville, Alexis de 2003. *Starý režim a Revoluce*. Přeložili Adriena Borovičková a Vladimír Jochmann. Praha: Academia.
(‘tòcqueville, 2003)

III. Tabulky, grafy, obrázky a schémata

Toto téma již bezprostředně nesouvisí s problematikou bibliografických odkazů, avšak představuje další nezbytnou formální náležitost kvalitních diplomových prací. Pravidla týkající se tabulek a grafů, popřípadě obrázků nebo schémat, se dají shrnout do následujících čtyř bodů:

1. Tabulky jsou v celé práci průběžně číslovány (tj. ne stále znovu od čísla 1 v každé kapitole). Totéž platí pro grafy a další.
2. Na každou tabulku, graf aj. musí být v textu práce odkázáno. Tabulky, grafy, obrázky a schémata nelze do textu jen tak „připlácnout“, ale musí být v některé části diplomové práce použity jako základ argumentace nebo výkladu. Odkaz v textu může vypadat takto: (Tab. 1), (viz Tab. 7), (srov. Graf 3), (Obr. 4), (srov. Schéma 1).
3. Tabulky, grafy, obrázky a schémata musí mít svůj vlastní stručný, ale výstižný popis (= název). Jinak řečeno, musí být srozumitelné samy o sobě. Kromě toho k nim lze a někdy je i třeba přidat poznámku vysvětlující méně běžné koncepty nebo operace, jež se v nich mohou vyskytovat.
4. Pod každou tabulkou nebo grafem musí být zmíněn zdroj uvedených nebo použitých dat.

Je-li převzat z dříve provedených šetření:
Zdroj: *Sociální situace domácností*. 2001

Je-li převzat ze str. 195 publikace uvedené v seznamu literatury:
Zdroj: (Rymsza, Priller, 2004: 195)

Je-li založen na vlastním zpracování vlastních dat:
Zdroj: vlastní výzkum
Zdroj: vlastní výpočty

Je-li založen na zpracování zdrojů z webových stránek:
Zdroj: www.justice.cz, [cit. 12. ledna 2006]

Příklady:

Tabulka 7. Členství v zájmových organizacích podle regionů

region pozice	PRAHA	OSTRAVA	ZLÍN	LOUNY
funkcionář	2.7	3.3	3.4	3.3
člen	10.5	11.5	14.1	12.4
není člen	82.1	84.1	81.6	81.6
N	878	886	843	837

Zdroj: *Region a politika*, 2000

Otázka: „Zúčastňujete se v současné době veřejného života např. v občanských sdruženích, veřejně prospěšných společnostech, v různých zájmových hnutích a organizacích, v odborech, organizacích zaměstnavatelů, profesionálních svazech nebo komorách?“

Pozn.: Dopočet do 100% ve sloupci tvoří odpovědi Neví, Neodpověděl/a, Netýká se.

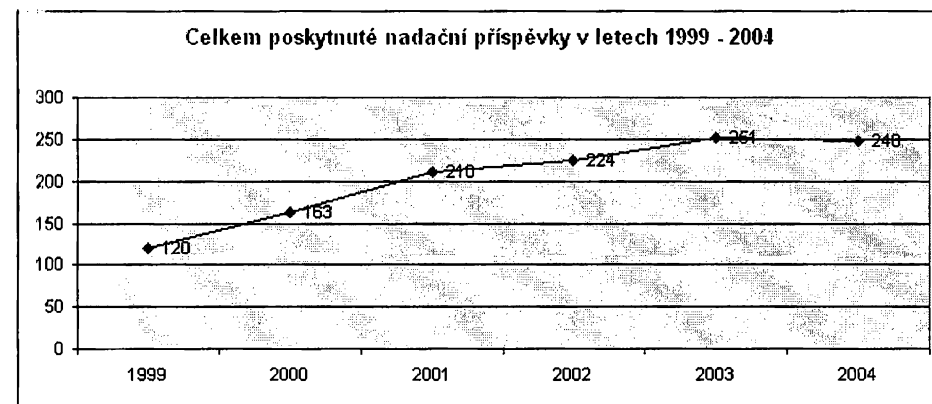
Tabulka 3. Příklady dotačních vzorců firemních nadací

Nadace	Dotační vzorec
Accenture Foundation	1% před zdaněním (z čehož jedna ½ jde do souhrnné nadace a druhá ½ národním nadacím)

Nadace	Dotační vzorec
Diageo Foundation	1% před zdaněním (do nadace a další na společné dobročinné akce)
Lloyds TSB Foundations	1% před zdaněním (je dáváno průměrně přes 3 roky)
Northern Rock Foundation	5% před zdaněním
Persula Foundation (Richer Sounds)	5% před zdaněním

Zdroj: (*Business in the Community*, 2003), vlastní překlad

Graf 23. Celková výše nadačních příspěvků poskytnutých Nadací Preciosa v letech 1999 – 2004

Zdroj: *Výroční zprávy Nadace Preciosa 1999-2004*, vlastní výpočty